

Minna Takala

**LAPSEN OSALLISUUS LASTENSUOJELUN PERHE-
TYÖN DOKUMENTEISSA**

LAPSEN OSALLISUUS

LASTENSUOJELUN PERHETYÖN DOKUMENTEISSA

Minna Takala
Opinnäytetyö
Syksy 2012
Sosiaalialan koulutusohjelma
Oulun seudun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun seudun ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma

Tekijä: Minna Takala

Opinnäytetyön nimi: Lapsen osallisuus lastensuojelun perhetyön dokumenteissa

Työn ohjaajat: Päivi Onkalo, Pirjo Ylikauma

Työn valmistumislukukausi ja -vuosi: Syksy 2012

Sivumäärä: 51 + 3 liitettä

Opinnäytteeni tarkoituksena on kuvata, kuinka lapsen osallisuus näyttäytyy lastensuojelun perhetyön dokumenteissa. Tutkimuksen tavoitteena on tuoda esille lapsen osallisuutta lastensuojelun perhetyössä kirjatuihin asiakirjoihin ja näin kehittää lastensuojelun perhetyötä ja siinä tehtävää dokumentointia. Tutkimuksen tilaaja on Mannerheimin Lastensuojelun Pohjois-Pohjanmaan Piiri ry, joka tarjoaa ammatillista perhetyötä Oulun seudulla.

Tutkimukseni on kuvaileva laadullinen tutkimus. Tutkimukseni teorettinen viitekehys muodostuu lapsen osallisuudesta, lastensuojelun perhetyöstä ja asiakasdokumentoinnista. Aineistonani ovat lastensuojelun perhetyössä tehdyt asiakirjat. Tutkittavat asiakirjat ovat sekä perhetyöntekijän kirjaamia raportteja perheissä tehdystä työstä, että palaverissa yhdessä perheen ja sosiaalityöntekijän kanssa tehtyjä raportteja. Aineistoni analysoinnissa käytän teorialähtöistä sisällönanalyysia.

Tutkimus tulosten mukaan lapsen osallisuus asiakirjoissa näkyy vahvasti fyysisenä läsnäolona ja käytyinä keskusteluina. Fyysinen näkyvyys tarkoittaa tässä tutkimuksessa perhetyöntekijöiden tekemiä kirjoitettuja havaintoja lapsista sekä havaintoja lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksesta työn aikana. Kirjattuja keskusteluja lapsesta käytiin pääosin vanhempien ja työntekijöiden välillä kotona tehtävässä työssä sekä palavereissa.

Jatkotutkimuksen aiheita minulla nousi lapsen tuottamaan tietoon liittyen. Mielestäni olisi hyvä tutkia, miten lapsen tuottama tieto on vaikuttanut työskentelyn kulkuun. Mielestäni olisi syytä tutkia myös sitä, kuinka saada lapsi mukaan työnarviointiin ja näin saada kirjattua palautetta lapselta tehdystä työstä.

Asiasanat: lastensuojelu, perhetyö, osallisuus

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services

Author: Minna Takala

Title of Thesis: Child in the Documentation of Family Work in Child Protection

Supervisors: Päivi Onkalo, Pirjo Ylikauma

Term and year when the thesis was submitted: Fall term 2012

Number of pages: 51 + 3 appendices

AIM: The purpose of the study was to describe how a child is shown in the documents which are made in professional family work of child protection.

METHOD: The study was qualitative. The method of analysis was based on theory. Data of my study included the documents which were written by family workers about what they did in families and the documents which were written in meetings by parents, a family worker and a social worker together.

RESULTS: Child's participation was written a topic of discussions with parents in home and in a meetings. Child's part in documents was written as an observations made by family workers of a child and their observations about child and their parents interaction when they worked in a family

Keywords: Child protection, family work

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ	3
ABSTRACT	4
1 JOHDANTO.....	7
2 LASTENSUOJELUN PERHETYÖ	9
3 DOKUMENTOINTI LASTENSUOJELUN PERHETYÖSSÄ	12
4 LAPSEN OSALLISUUS	14
4.1 Diskursiivinen läsnäolo	16
4.2 Fyysinen läsnäolo	16
4.3 Kommunikatiivinen läsnäolo.....	18
4.4 Faktinen läsnäolo	20
5 TARKOITUS JA TEHTÄVÄT	22
6 TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN	23
6.1 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat.....	23
6.2 Dokumentit tutkimusaineistona	24
6.3 Aineiston analyysi	26
6.4 Tutkimuksen luotettavuus.....	30
6.5 Tutkimuksen eettisyys	31
7 LAPSEN OSALLISUUS DOKUMENTEISSA	33
7.1 Lapsen osallisuuden jakautuminen raporteissa neljän läsnäolon mukaan.....	33
7.2 Diskursiivinen läsnäolo	34
7.2.1 Lapsi puheen aiheena.....	34
7.3 Fyysinen läsnäolo	35
7.3.1 Lapsen näkeminen	35
7.3.2 Lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen kokeminen.....	36
7.3.1 Kohtaaminen lapsen kanssa	37
7.4 Kommunikatiivinen läsnäolo.....	38
7.4.1 Lapsi kohtaamisen keskiössä.....	38
7.5 Faktinen läsnäolo	39
7.5.1 Lapsi kohtaamisen keskiössä.....	39

8 JOHTOPÄÄTÖKSET	40
9 POHDINTA	43
LÄHTEET	47
LIITTEET	52

1 JOHDANTO

Opinnäytteeni on tutkimus lapsen osallisuuden näyttäytymisestä lastensuojelun perhetyön dokumenteissa. Olen tutkimuksessani kiinnostunut, kuinka lapsi ja lapsen arkeen liittyvät asiat on kirjattu asiakastyön dokumenteissa.

Lapsen osallisuuteen on kiinnitetty yhä enemmän huomiota lasten kanssa tehtävässä sosiaalityössä. Tietoisuuden lisääntyminen lapsen yksilöoikeuksista ja yhteiskunnallisen suojelun tarpeesta on nostanut perhekeskeisyyden periaatteen uuteen tarkasteluun. Lastensuojelukäytänteitä on kritisoitu siitä, että ne painottuvat liikaa vanhempien kanssa tehtäväksi työksi. Lapsinäkökulma on noussut ammattikäytännöissä ja tutkimuksessa keskeiseksi näkökulmaksi ohi perhekeskeisyyden. Lapsi on haluttu entistä näkyvämmiin työskentelyn keskiöön ja asiakkaaksi. Lapsen suojelemisesta ja osallisuudesta on tullut julkilausuttu tavoite. (Myllärniemi 2007, 23; Timonen-Kallio 2010, 6; Hurtig 2003, 69.)

Vuonna 2007 uudistunut lastensuojelulaki painottaa lapsen osallisuutta ja näkyvyyttä lastensuojelutyössä. Laki lapsen osallisuudesta sisältää kohdat lapsen mielipiteen selvittämisestä ja kuulemisesta, lapsen puhevallan käytöstä ja lapsen edunvalvonnan sekä edun turvaamisesta. (Lastensuojelulaki 417/2007 4§.) Suomi on ratifioinut vuonna 1991 YK:n lasten oikeuksien sopimuksen. Sen mukaan lapsen etu on otettava huomioon kaikissa julkisen ja yksityisen sosiaalihuollon toimissa. Sopimukseen on kirjattu, että lasta on kuultava ja näkemykset otettava huomioon kaikissa häntä koskevissa asioissa lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. (Unicef 2009, hakupäivä 19.1.2012.)

Sosiaalityöltä vaaditaan vaikuttavuutta, ja yksi keino sen näkyväksi tekemiseen on nostaa yhä vahvemmin esiin dokumentoitua tietoa työkäytännöistä ja niiden vaikutuksista. Asiakasasiakirjojen käyttö tutkimuksissa on ollut vähäistä. (Kuusisto-Niemi, Rissanen & Saranto 2011, 269–270.)

Sosionomin opinnoissani olen suuntautunut lapsiin ja nuoriin sekä lastensuojeluun. Olen kiinnostunut lapsen osallisuuden toteutumisesta perhetyössä, koska lapsen osallisuuden ymmärtäminen ja sisäistäminen omaan työskentelyyni on tärkeää. Mielestäni on

tärkeää tutkia lapsen osallisuuden toteutumista dokumentoinnissa ja siten oppia lapsen osallisuutta mahdollistavia työtapoja ja kirjaamisen tapoja työssä.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, kuinka lapsen osallisuus näkyy MLL Pohjois-Pohjanmaan piiri ry:n ammatillisen lastensuojelun perhetyön dokumentoinnissa. Tutkimukseni on laadullinen kuvaileva tutkimus. Tutkimusote on teorialähtöinen eli deduktiivinen, jossa viitekehystenä käytetään Hurtigin (2003, 143) neljän läsnäolon tasoa sekä Muukkosen (2009, 135) kohtaamis- ja prosessiosallisuutta rakentavien elementtien listaa, joita avaan viitekehyksessä tarkemmin.

Työn toimeksiantaja on Mannerheimin Lastensuojeluliitto [MLL] Pohjois-Pohjanmaan piiri ry, jossa haluttiin selvittää lasten osallisuutta lastensuojelun perhetyön dokumentoinnissa. MLL Pohjois-Pohjanmaan piiri ry tarjoaa Oulun lähialueille ammatillista lastensuojelun perhetyötä vähintään kuukauden mittaisina sopimuksina. Työ on moniammatillista yhteistyötä perheen lasten tilanteen parantamiseksi. Työn tilaajana toimii aina kunnan sosiaalitoimi. (MLL Perhetyö, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Pohjois-Pohjanmaan piiri. Esite.)

Mannerheimin Lastensuojeluliitto on Suomen suurin kaikille avoin kansalaisjärjestö, joka edistää lapsen ja lapsiperheen hyvinvointia, lisää lapsuuden arvostusta ja näkyvyyttä yhteiskunnassa sekä tuo lapsen näkökulmaa päätöksentekoon. Mannerheimin Lastensuojeluliiton päämääränä on saada lapsi osalliseksi ja näkyväksi yhteiskunnan jäseneksi. Tavoitteena on myös lisätä vanhemmuuden ja yhteisen kasvatustyön saamaa arvostusta. Mannerheimin Lastensuojeluliiton arvoja ovat lapsen ja lapsuuden arvostus, yhteisvastuu, inhimillisyys, suvaitsevaisuus ja ilo. (Mannerheimin lastensuojeluliitto 2005, haku-päivä 20.5.2010.)

2 LASTENSUOJELUN PERHETYÖ

Perhetyön kirjo on moninainen. Perhetyö voi olla arkista apua, jolloin työntekijä osallistuu perheen askareisiin. Arjen askareiden lomassa keskustelun ja ohjaamisen ajatellaan toteutuvan luontevimmin. Keskustelullinen perhetyö taas painottuu ohjaukseen ja neuvontaan. Siinä tarkastellaan yhdessä pulmakohtia ja ongelmanratkaisua ja se muistuttaa otteeltaan etäisesti perheterapiaa. (Hurtig 2003, 28.) Lastensuojelun perhetyö on korjaavaa työtä. Työ on suunnitelmallista ja tavoitteellista perheen tilanteen selvittelyä, jossa perhettä tuetaan yhdessä laadituin suunnitelmin. Perheen ja sen lasten tilanteesta syntynyt huoli edellyttää viranomaisten aktiivista puuttumista, jos perheenjäsenten turvallisuus ja hyvinvointi on ollut pitkään uhattuna. (Rönkkö & Rytönen 2010, 34.)

Perheen tarpeet nähdään työmuodoissa eri tavoin. Kaikkia näitä yhdistää pyrkimys tuoteistamiseen eli oman työotteen ja asiakasvalinnan rajaamiseen, työn kuvaamiseen, kriteerien luomiseen ja työprosessin systematisointiin. Perhetyö voidaan nähdä eräänlaisena täsmälääkkeenä, joka on ajallisesti ja sisällöllisesti rajattu lastensuojelun interventio. (Hurtig 2003, 29.) Lastensuojelun perhetyö on muuttumassa erityispalveluksi, jonka asiakkuuteen tullaan vain erityisin perustein. Lastensuojelutyö vaatii sellaista erityisosaamista, jota on mahdotonta hallita, jos sen toimenkuva on liian laaja-alainen. Siksi lastensuojelun perhetyössä on nähtävissä pyrkimys työprosessin systemoimiseen ja asiakkuuden kriteerien määrittelyyn. (Myllärniemi 2007, 8.)

Lastensuojelun perhetyön keskeisimpiä tavoitteita on tukea perheen itsenäistä selviytymistä ja vanhemmuutta. Lastensuojelun perhetyö on yhdistelmä perheille kohdistuvasta tuesta ja kontrollista, mikä tekee työstä haastavan. (Sarnio 2004, 240, 248.) Haastavaa perhetyöstä tekee myös perhetyöntekijän kaksoisrooli, jolloin työntekijä havainnoi perhettä ja on velvollinen ilmoittamaan kaikesta näkemästään sosiaalityöntekijälle. Tässä roolissa avoimuus molempiin suuntiin, perhe ja sosiaalityöntekijä, on kaiken toiminnan perusta. Perhetyöntekijä ei asetu kenenkään puolelle vaan toimii välittäjän roolissa avoimesti ja luottamuksellisesti. (Myllärniemi 2007, 31.)

Luottamuksellisuus on tärkeä asiakassuhteen perusta, johon liittyy avoimuus salailun vastakohtana, avoin puhuminen ja vaikeiden asioiden puheeksi ottaminen. Luottamuksellisuus tarkoittaa myös sitä, että niin perheen jäsenet kuin ammattilaiset yrittävät edetä tehdyn suunnitelman mukaan sovitusti ja avoimesti arvioiden sen toteutumista sekä mahdollisen korjaamisen tarvetta.(Heino 2008, 50.)

Muukkonen (2008b ,62; 2009, 135) jakaa lastensuojelun sosiaalityön muodon ja sisällön kahteen osaan: kohtaamistyöhön ja prosessin ohjaukseen. Työn perustana toimii asiakkaan kohtaamistyö, joka on asiakkaiden tapaamista ja vuorovaikutustyötä. Lastensuojelussa asiakas on aina kaksijakoinen: lapsi ja hänen vanhempansa tai huoltajansa. Asiakkaan kohtaaminen mahdollistaa lastensuojelun asiakastyön prosessin ohjauksen, joka pitää sisällään erilaisten tapaamisten, arviointien, neuvotteluiden ja päätösten jatkumon. Prosessin ohjausta koordinoi sosiaalityöntekijä.

Lastensuojelun perhetyö on ammatillista perhetyötä, joka rakentuu vuorovaikutuksen ympärille. Ammatilainen pystyy vuorovaikutuksessa reflektioivasti tarkkailemaan toimintojaan ja vaikutustaan perheen tilanteeseen. Ammatilliseen perhetyöhön kuuluu työn läpinäkyvyys, joka mahdollistuu dokumenttien avulla. Silloin työntekijä on kyvykäs osoittamaan asiakkaille ja muille yhteistyökumppaneille, millä tavalla hän on toiminut ja miksi. (Vilen, Tapio, Janhunen, Nissinen, Seppänen 2010, 91–93.)

Lastensuojelu asiakkuus voi lähteä vireille useita reittejä. Heinin 2007 Stakesille tekemän tutkimuksen mukaan lastensuojeluasiala lähti liikkeelle perheen aloitteesta (38 %), jolloin aloitteen tekijä oli useimmiten perheen äiti. Kaikkein yleisimmin lastensuojelu lähti liikkeelle virallisesta ilmoituksesta (72 %). Virallisen ilmoituksen tekijöitä olivat omainen tai muu yksityishenkilö, sosiaalitoimi, terveystoimi, koulu ja poliisi.(Heino 2007, 67.)

Lastensuojelun perhetyön alkaessa tehdään asiakassuunnitelma. Asiakassuunnitelma on oleellinen työtä ohjaava väline ja tuki. Sitä voidaan kuvata yhteiseksi sopimukseksi, jonka pohjalta lähdetään työskentelemään. Siihen kirjataan sovitut tavoitteet, työskentely ja arviointi ja se pohjautuu jaettuun ymmärrykseen lapsen ja perheen elämän nykytilanteesta.(Muukkonen 2008a, 44.) Perhetyö on alisteista lastensuojelun perhetyön asiakassuunnitelmalle. Silti työn toteutukseen jää asiakaslähtöinen ja tapauskohtainen va-

linnan vapaus, jolloin perhetyössä ratkaistaan, miten perhetyötä tehdään ja toteutetaan kunkin perheen tarpeiden mukaan (Myllärniemi 2007, 10.)

Perhetyötä arvioidaan läpi työskentelyn yhdessä perheen kanssa. Perhetyön suunnitelmapalaverissa sovitaan suunnitelman tarkastus tapaaminen yleensä kahden tai kolmen kuukauden päähän työn aloittamisesta. Perhe arvioi omaa selviytymistään ja perhetyöntekijät arvioivat, mitkä sujuvat perheen arjessa. Näissä tilanteissa käydään läpi onko haluttuun tavoitteeseen päästy ja siirrytäänkö uuden tavoitteen asettamiseen vai päätetäänkö perhetyö. (Järvinen, Lankinen, Taajamo, Veistilä & Virolainen 2007, 80.)

Perhetyön päättäminen voi tapahtua tehdyn suunnitelman mukaisesti, vanhempien tai työntekijän ehdotuksesta. Yhteisestä päätöksestä on tärkeää neuvotella. Perhetyö voidaan päättää myös siksi, ettei perhetyöllä voida auttaa asiakasperhettä ja perhe on silloin ohjattava muiden palveluiden piiriin. (Järvinen ym. 2007, 81–82.)

3 DOKUMENTOINTI LASTENSUOJELUN PERHETYÖSSÄ

Dokumentointi on välttämätöntä perhetyössä. Se palvelee työskentelyn suunnittelua ja arviointia. Dokumentointi turvaa työntekijän ja asiakkaan aseman ja oikeudet. Jos erimielisyyksiä tulee, voidaan palata jo kirjattuihin raportteihin. Työntekijän tehtävänä on huolehtia, että asiakirjat ovat ajan tasalla, huolellisesti ja suunnitelmallisesti laadittu. Asiakirjat auttavat tekemään työn läpinäkyväksi ja toimivat tiedon muodostuksen välineenä. Työntekijä ei voi tietää mitä seurauksia työskentelyllä on, joten ennusteita ei tule kirjata asiakirjoihin. Perhetyöntekijän oman tulkinnan tulee olla näkyvää. (Järvinen ym. 2007, 117–118.)

Dokumentointi ja sen kehittäminen on tärkeää, koska hyvä dokumentointi turvaa asiakkaan oikeuksia. Sosiaalialalla työvoimapula ja työntekijöiden vaihtuvuus luo haasteita suunnitelmalliselle työlle. Asianmukainen dokumentointi auttaa toteuttamaan hyvää ja suunnitelmallista työtä asiakkaan kanssa. Jos työntekijä vaihtuu kesken asiakkuuden, pystyy uusi työntekijä systemaattisesti kirjatuista asiakastyön dokumenteista seuraamaan, kuinka suunnitelmat ovat toteutuneet. (Kääriäinen 2003, 4.) Lastensuojelun asiakkuusprosessi on luonteeltaan helposti katkeileva, jolloin ilman asiakastyön näkyväksi kirjaamista on sitä mahdotonta seurata ja arvioida. Silloin työskentelyn päämäärä hämärtyy ja toiminta muuttuu epäloogiseksi ja kokeilevaksi. (Kääriäinen ym. 2006, 9.)

Lastensuojelun perhetyötä tehtäessä on erityisen tärkeää kiinnittää huomiota siihen, miten asiakasasiakirjat laaditaan ja miten asioita siellä kuvataan. Asiakirjoissa tulisi olla suoria lainauksia tai kuvauksia tilanteista ja olosuhteista. Niissä tulisi ilmetä, kuka havainnon on tehnyt, missä tilanteessa ja miten havainnot on suoritettu. Asiakirjat tulisi olla kirjoitettuna yleiskielellä, jotta ne olisivat kaikkien osapuolten ymmärrettävissä. (Räty 2004, 96–97.) Kirjaukset auttavat työntekijää jäsentämään työtään, koska kirjoittamalla hän joutuu tekemään valintoja ja painotuksia. Työntekijöiden kokemusten mukaan ajantasainen kirjaaminen vaikeissa tilanteissa vähentää työntekijän tunnekuormitusta ja antaa energiaa uuden suunnitteluun. (Kääriäinen ym. 2006, 9.)

Asiakirjat on kirjoitettu siten, että ne sisältävät tietoja, jotka on arvioitu tärkeiksi joko asiakassuhteen, asiakkaan elämän tai työn tekemisen kannalta. Asiakirjat ovat silloin valikoitu kertomus tehdystä työstä, jolloin ne kertovat asiakirjojen totuuden elämästä. Dokumentoijan on keskeistä ymmärtää tekevänsä valikointia, koska valinnat sisältävät myös valtaa ja vastuuta. (Kääriäinen ym. 2006, 10.)

Kääriäinen (2003, 24) kirjoittaa dokumentoinnin ohjauksen puutteesta. Sosiaalityön dokumentoinnin ohjeet ovat joko vähäisiä tai niitä ei anneta lainkaan. Dokumentointia pidetään selkeänä asiana, josta jokaisen odotetaan suoriutuvan keskimäärin samalla tavalla.

Dokumentointi toimii tiedonmuodostuksen välineinä asiakastyötilanteissa, mutta dokumentoinnista on säädetty myös lainsäädännössä. Lainsäädännön tarkoituksena on turvata yksityishenkilöiden ja viranomaisten luottamuksellisia suhteita sekä parantaa yksityisyyden suojaa. (Kääriäinen 2006, 49.)

Perhetyö tuottaa lastensuojelun sosiaalityölle tärkeää tietoa perheen arjesta ja lapsen hyvinvoinnista, jolloin sillä on saumaton yhteys lastensuojelun arviointiin (Myllärniemi 2007, 83). Lapsen tuottaman tiedon dokumentoinnissa tulee pidättäytyä tulkinnoilta. Aikuisilta edellytetään herkkyyttä havainnoida ja kuulla lapsen viestejä sekä dokumentoida lapsen tuottama tieto ilman tulkintaa ja manipulaatiota. (Välivaara 2008, 82.)

4 LAPSEN OSALLISUUS

Lapsen osallisuus on tärkeää, jotta lapsen tarpeet ja huolet eivät jää vanhempien huolien varjoon. Informatiivisen arvon lisäksi osallisuudella on lapselle itselleen voimaannuttavan kokemuksen mahdollisuus. Lapsille ja nuorille osallistuminen omien asioiden hoitamiseen voi antaa tunteen siitä, että he ovat tulleet kuulluiksi ja heidän mielipiteensä ja ajatuksensa ovat arvokkaita. Tällä tavoin he tuntevat voivansa vaikuttaa omaan tilanteeseensa, jolloin päätökset ja suunnitelmat tunnetaan omiksi. (Muukkonen 2009, 140; Oranen 2008, 16.)

Kuulluksi ja osalliseksi tulemisen mahdollisuus antaa lapselle mahdollisuuden päättää, miten vahvasti hän osallistuu ja lähtee vuorovaikutukseen. Osallisuuskokemusten karttuessa lapsi voi huomata mitä yhteistyö lastensuojelussa voi olla. Tämä kokemus mahdollisesti voi lisätä lapsen luottamusta aikuisten luomaan turvaan ja suojaan sekä rohkaisee lasta myös osallistumaan edelleen ja itselleen sopivasti. (Muukkonen 2009, 138.)

Osallisuus on kokemuksellista ja sen onnistumisen arvioi lapsi itse. Toinen ei voi kertoa kuinka lapsen osallisuus on onnistunut, mutta voi tuoda esille intention, puitteet ja reunaehdot. Universaalia tapaa määrittää lapsen osallisuutta ei ole, vaan se on lapsikohtainen, jolloin lapsi itse voi määrittää osallistumisen määrän, tavan ja ajankohdan. (Muukkonen 2008c, 148.)

Kuulluksi tulemisen kokemus saattaa suojella lasta tilanteessa, jossa hän on vaarassa tulla kaltoin kohdelluksi. Aiempi kokemus rohkaisee lasta puhumaan tai hakemaan apua. Lapsen osallistuminen auttaa myös kehittämään toimintaa lasta osallistavaksi, koska lapsen mukana olo tuottaa suoraa palautetta organisaation toiminnasta sekä parantaa päätöksentekoa ja työn vaikuttavuutta. Lasten ja nuorten kuunteleminen auttaa työntekijää herkistymään lapsen kuulemiselle ja näin antaa välineitä heidän ajatusten ja kokemusten ymmärtämiseen. (Oranen 2008, 16.)

Lapsen läsnäoloa voidaan tarkastella neljän tason mukaan: fyysinen, faktinen, diskursiivinen ja kommunikatiivinen. Aidoin ja ehjin paikka lapselle muotoutuu, jos nämä kaikki

onnistutaan sisällyttämään työhön. Lapsesta ja häneen liittyvistä huolista keskusteleminen vanhempien ja muiden lapsen kanssa työskentelevien kanssa on diskursiivista läsnäoloa. Fyysisellä läsnäololla tarkoitetaan sitä, että lapsi on paikalla tapaamisissa. Kommunikatiivinen läsnäolo kertoo siitä, miten ja mistä lapsen kanssa keskustellaan. Faktinen läsnäolon taso kuvaa sitä, mikä on lapsen osuus tiedon tuottamisessa ja sen käsittelemisessä. (Hurtig 2003, 143.)

Osallisuus rakentuu kahdella tasolla yksittäisinä kohtaamisina ja asiakasprosessin osien kokonaisuutena. Asiakkuusprosessi on erilaisten tapaamisten, arviointien, neuvotteluiden ja päätösten jatkumo, jota sosiaalityöntekijä koordinoi. Sosiaalityöntekijä huolehtii vanhempien ja lapsen osallisuuden toteutumisesta prosessin eri vaiheessa. Kohtaamisessa lapsen kanssa osallisuutta voidaan eritellä erilaisina yksittäisinä tekoina. Kohtaamisosallisuuden toteutuminen vaatii dialogisuutta, johon pyritään yksittäisissä tapaamisissa. Kohtaamisosallisuudessa tärkein onkin dialogisuus, kun prosessiosallisuudella pyritään tiedonvälitykseen ja -muodostukseen. (Muukkonen 2009, 135.)

Lapsen ikä, perheen tilanne, vaikeuksien luonne sekä laatu tai muut ominaisuudet vaikuttavat siihen millaista osallisuutta tavoitellaan ja mitä keinoja kannattaa koettaa osallisuuden saavuttamiseksi. Myös lapsen oma toive osallistumisen määrästä, tavasta ja paikasta vaikuttavat osallisuuden rakentumiseen (Muukkonen 2009, 133–134). Muukkonen on listannut kohtaamis- ja prosessiosallisuutta rakentavat elementit seuraavanlaisesti:

- 1) lapsi on puheen aiheena
- 2) lapsen näkeminen
- 3) lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen kokeminen
- 4) lapsen osallisuus tietoon (omasta ja perheen tilanteesta, lastensuojelun asiakkuudesta)
- 5) kohtaaminen lapsen kanssa tapaamisessa (kohtaamisajan määrä)
- 6) lapsi kohtaamisen keskiössä, jolloin hän on tiedon tuottaja, käsittelijä ja palauttaja (kohtaamisajan laatu)
- 7) lapsen rooli arvioijana. (Muukkonen 2009, 135.)

Muukkonen kohtaamis- ja prosessiosallisuuden rakentavia elementtejä käsittelee tarkemmin Hurtigin neljän läsnäolon tason sisällä.

4.1 Diskursiivinen läsnäolo

Lapsi on puheen aiheena sijoittuu diskursiivisen läsnäolon tasoon pitää lapsi osallisena perhetyössä ja dokumentaatiossa. Asiakkuuden aikana vanhemmat halutaan nähdä oman lapsensa tuntijoina ja heidän näkemyksiä niin lapsesta kuin vanhemmuudesta halutaan kuulla (Muukkonen 2009, 138). Vanhempien tapaamisen tarkoituksena on osallistaa ja motivoida heitä työskentelyyn lapsen hyväksi. Tapaamisessa pyritään saamaan hyvä yhteistyösuhde. Vanhempien tapaamisessa keskitytään lapseen, koska halutaan kuulla vanhempien kokemuksia lapsesta ja lapsen arjesta sekä lapsen toiveista ja tarpeista, vaikeuksista ja vahvuuksista. Vanhempien kanssa käytäviä teemoja ovat esimerkiksi lapsi, lapsen arki ja tarpeet sekä vanhemmuus. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 55–56; Möller 2004, 25.) On tärkeä, että lapsesta puhutaan vanhempien kanssa ja heillä on mahdollisuus ilmaista mahdollista huolta lapsesta. Työskentelyn tavoitteiden löytyminen on helppompaa, kun yhdessä katsotaan lapseen. (Järvinen ym. 2007, 29.)

Lapsen voi olla puheen aiheena myös muiden yhteistyötahojen kanssa. Opetustoimi ja nuorisotoimi ovat aina osallistuneet ennalta ehkäisevään työhön sekä lasten ja nuorten tukemiseen. Koulu tavoittaa kaikki oppivelvollisuusikäiset lapset ja nuoret ja on siksi keskeinen lastensuojelun yhteistyötaho. (Aaltonen & Heikkinen 2009, 173–174.)

4.2 Fyysinen läsnäolo

Lapsen näkeminen tarkoittaa kirjattuja havaintoja lapsista. Lapsen näkeminen ja havainnointi rakentaa lapsen osallisuutta, koska työntekijät saavat konkreettista kuvaa lapsesta mielikuvien ja muualta tulleen tiedon perustaksi (Muukkonen 2009, 136).

Lapsihavainnoinnin lähtökohtana on halu oppia lasta ja lapsen kokemusmaailmaa. Havainnointi on lapsen katselemista ja kuuntelemista. Lasta havainnoitaessa voidaan keskittyä lapsen kehityksen osa-alueisiin, esimerkiksi puheeseen, tarkkaavaisuuteen tai motoriseen kehitykseen. Jonkin kehitysalueen kuten puheen ja keskustelun havainnoista voidaan luonnollisesti kertoa muista taidoista kuten ajattelusta, itsetunnosta, sosiaalisista taidoista tai luovuudesta. (Pihlaja 2005, 156.) Perhetyöntekijöiltä edellytetään erityistä tietoa lapsen kehityksestä ja tarpeista eri ikäkausina, jotta lapsen hyvinvoinnin arvi-

ointi voidaan tehdä. Kuitenkaan ulkokohtainen osaaminen tai mekaaninen hyödyntäminen eivät riitä, vaan olennaista on, kuinka perhetyössä voidaan tunnistaa kunkin lapsen ja perheen yksilölliset riskitekijät ja toisaalta vahvuudet ja suojaavat tekijät. (Myllärniemi 2007, 41.)

Lapsen leikin havainnointi on yksi tapa nähdä lapsi. Leikkiessään lapsi hankkii käsitystä omasta sisäisestä ja ulkoisesta todellisuudestaan. Lapsen leikissä näkyvät lapsen omat kokemukset sekä tulkinnat siitä, mikä on oikein ja väärin ihmisten välisessä käyttäytymisessä. Lapsen pelot, aggressiot, ilon aiheet ja mikä tekee lapsen onnelliseksi näkyvät leikissä. (Pihlaja 2005, 159–161.)

Lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen kokeminen on yksi fyysisen läsnäolon tason osa. Vuorovaikutuksen havainnointi voi kertoa työntekijälle paljon. Joskus tilanteen kertominen sanoin voi olla lapselle ja vanhemmalle vaikeaa. Silloin he haluavat työntekijän tulevan sellaisiin tilanteisiin, josta haluavat työntekijän tietävän. Työntekijä voi auttaa sanoittamaan vaikeita perhetilanteita. (Muukkonen 2009, 136.)

Lastensuojelun perhetyössä toiminnan perimmäinen tavoite on lapsen etu, jota yleensä lähestytään vanhemmuuden kautta. Lastensuojelussa keskeistä on se, että vanhemmuus on aina jotain suhteessa lapseen ja siten palautuu tarpeisiin ja hyvinvointiin. Toiminnan tavoitteena on usein lapsen ja vanhemman suhde, jossa toteutustapoina voivat olla havainnointi, neuvonta ja ohjaus, terapeuttiset keskustelut, erilaiset menetelmät ja konkreettinen apu kotiaskareissa. (Myllärniemi 2007, 7.)

Eleet, ilmeet ja liikkeet sekä tunnetilojen jakaminen kertovat paljon vuorovaikutuksesta. Vuorovaikutus ei kohdistu yksittäisiin tekoihin vaan toiminta nähdään vastavuoroisena. Vuorovaikutuksen havainnoinnissa tarkastellaan vanhemman toimintaa suhteessa lapseen ja lapsen toimintaa suhteessa vanhempaan. Vuorovaikutuksen arvioinnissa tarkastellaan vanhemman sensitiivisyyttä lapsen tarpeille, vanhemman psyykkistä läsnäoloa, vuorovaikutuksen johdonmukaisuutta, vanhemman kykyä havaita lapsen viestejä ja sitä kuinka hän tulkitsee ja vastaa näihin viesteihin. (Järvinen ym. 2007, 150–151; Oranen 2006, 10.) Vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksessa on tärkeää vanhemman toiminnan ennustettavuus ja johdonmukaisuus, jolloin lapsella on mahdollisuus rakentaa kuvaa ennakoitavasta ja luotettavasta hoivasta (Oranen 2006, 10).

Asiakastyössä tehtävä arviointi on eettisesti jännitteinen alue, koska arviointi on toimintaa arvottava ja sen tuloksilla voi olla vaikutusta perheiden elämään. Perhetyöntekijät olivat kokeneet haasteelliseksi kirjoittaa havainnointeja ottamatta kantaa vanhemman persoonaan ja vanhemmuuden taitoihin. Työssä keskeistä on vanhemmuuden arviointi ja lapsen kehityksellisten uhkien havainnointi siitä näkökulmasta, miten ne näkyvät konkreettisesti lapsen arjessa. Työntekijän on tärkeää erottaa tietoisesti toisistaan havainnointi ja arviointi. Havainnointi on nähdyn, kuullun ja konkreettisesti tapahtuneen työstämistä ja raportointia, kun taas arviointi on pidemmälle menevää päättelyä ja toimintaa. (Myllärniemi 2007, 85.)

Kohtaaminen lapsen kanssa tapaamisessa tarkoittaa Muukkoson listassa kohtaamisajan määrää. Asiakirjoihin on olennaista myös kirjata kuinka lasta on kohdattu, esimerkiksi onko lasta tavattu yksin vai yhteisesti vanhempien kanssa. Lapsen kanssa kahden kesken kohtaamisessa on myönteisiä puolia. Työntekijä voi olla vapautuneempi ja tilanteen virallisuus vähenee. Vanhempien läsnä ollessa lapsi voi yrittää aistia heidän eleitänsä ja ilmeitään. Vanhemmilla voi olla houkutus vastata lapsen puolesta tai korjata vastauksia. (Möller 2004, 28.)

Lapsen tapaaminen voi tapahtua lapsen kodissa, työhuoneessa, laitoksessa tai vapaa-ajan tiloissa. Tapaamispaikan valinta on merkityksellinen, jotta lapsella on tilaa toimia, liikkua ja leikkiä. Tilan on hyvä olla lasta luokseen kutsuva. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 69.) Lapsen paikan rakentumiseen tuo omat piirteensä toimintaympäristö. Kohteissa tehtävä perhetyö antaa moniulotteista tietoa perheenjäsenten arjesta ja toiminnasta, mutta se luo sosiaalisia ehtoja, jotka voivat estää tiedon käsittelyä. Virastoissa perhetyöntekijät saattoivat rohkeammin tuoda vastakkaiset näkemykset esiin ja asettua tiukasti lapsen edun puolelle. (Hurtig 2003, 165–166.)

4.3 Kommunikatiivinen läsnäolo

Lapsen osallisuus tietoon mahdollistaa lapsen osallistumisen työskentelyyn. Osallisuuden perusasia on lasten ja vanhempien osallisuus tietoon. Asiakkuusprosessin tavoit-

teena on, että lapset tietäisivät olevansa osallisina lastensuojelussa ja sen, mitä se tarkoittaa sekä syyn siihen, miksi he ovat asiakkaina. (Muukkonen 2009, 137.)

Tapaamisissa tavoitteena on antaa lapselle tietoa lastensuojelun asiakkuudesta ja auttamisen keinoista sekä lapsen oikeuksista ja vanhempien velvollisuuksista lapsia kohtaan. Lapsella tulisi kehitystaso huomioiden olla tietoa omasta ja perheen tilanteesta sekä lastensuojelun asiakkuudesta. Työntekijän tulee puhua lapselle ymmärrettävällä kielellä ja käyttää termejä, joita lapsi ymmärtää. Vaikeaselkoisia asioita tulee selvittää mahdollisimman selkeiksi ja vaikeistakin asioista on hyvä puhua suoraan. Lapselle on tärkeä puhua asioista, joista on saatettu vaieta perheessä. Työntekijä voi auttaa sanoittamaan sitä tietoa, jota lapsella tilanteesta kokemuksen kautta jo on. Lapselle on hyvä kertoa lasten oikeuksista ja siitä, mitä vanhempien tehtäviin suhteessa lapseen kuuluu. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 30, 69–71.)

Lapsi kohtaamisen keskiössä tarkoittaa tutkimuksessani lapsen pitämistä työn keskiössä niin tekemisen kuin keskustelun kautta. Aikuisen rooli suhteessa lapsen ja nuoren osallisuuden mahdollistamiseen on keskeinen (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 119.) Lapsen pääseminen osalliseksi omassa asiakassuhteessaan edellyttää lapsilähtöisiä tiedonkeruun ja dokumentoinnin tapoja ja välineitä työntekijöille (Timonen-Kallio 2010, 13).

Ihmisten omaa ilmaisua ja kerrontaa pyritään tukemaan ja vahvistamaan erilaisilla toiminnallisilla välineillä. Esimerkiksi symbolien käyttö konkretisoi asioita ja helpottaa sanojen löytämistä omille kokemuksille, ajatuksille ja tunteille. Symbolien avulla vaikeista asioista puhuminen on helpompaa, eivätkä ne tunnu niin uhkaavalta kuin suoraan kysyttäessä. Työntekijän rooli on tehdä tarkentavia kysymyksiä, jolloin oma tulkinta vähenee. Lähtökohtana toiminnallisissa välineissä on vastavuoroisuus, jolloin työntekijä toimii mallina tai esimerkkinä. Asiakkaat, jotka ovat olleet mukana toiminnallisten välineiden käytössä, ovat kokeneet niiden vähentävän virallisuutta ja lisäävän vastavuoroisuutta. Työntekijät ovat kokeneet niiden tuoneen työhön uudenlaista iloa ja intoa. (Möller 2004, 30–31.)

Toiminnallisuuden ei tarvitse aina olla suurta, vaan arkista vuorovaikutusta voidaan tukea pienimuotoisella toiminnalla. Lapsen kanssa asioita voidaan käsitellä siten, mikä lapselle tuntuu parhaiten toimivan. Lapsen kanssa voidaan pelata, leikkiä ja käyttää toi-

minnallisia työvälineitä, kuten kortteja tai asteikkoja. Myös pieni puuha, kuten syöminen tai läksyjien teko, voi myös olla työskentelyä tukevaa toiminnallisuutta. (Muukkonen & Kivelä 2008, 92.)

Lasten tapaamisessa käydään läpi lapsen elämän merkittäviä asioita. Teemoja ovat ” koti, päiväkotiki, koulu, vapaa-aika ja harrastukset, minä ja mun elämä ja tunteet”. Työntekijä arvioi, mitä näistä teemoista kannattaa käydä läpi lapsen kanssa. Työntekijä valitsee menetelmän, jolla lapsen kanssa työskennellään. Työntekijän on hyvä koettaa erilaisia tapoja, jolloin kullekin lapselle löytyy sopiva tapa kertoa kokemuksestaan. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 31–33.) Lasten kanssa työskentelevät työntekijät kokevat työn mielekkyyden lisääntyneen, kun ollaan suoraan kontaktissa lapseen (Oranen 2006, 39).

4.4 Faktinen läsnäolo

Lapsi kohtaamisen keskiössä tarkoittaa faktisen läsnäolon tasolla tiedon tuottamista. Dokumentointi kuvaa osallisuutta, kun ne kirjoitetaan niin, että niissä kuuluu asiakkaan ääni. Lapsen puheen suorien sitaattien käyttö tuo lapsen äänen esiin. (Muukkonen 2009, 138.)

Lapsen tapaamisen tavoitteena on kuulla lapsen kokemuksia arjestaan. Tavoitteena on saada tietoa lapsen kokemuksista, tarpeista ja voimavaroista. Lapsen tapaamisissa halutaan kuulla lapsen arjesta laajasti, ei ainoastaan lastensuojelun tulon syystä. Tapaamisessa pyritään saamaan selville lapselle merkitykselliset ja merkityksettömät asiat. Lastensuojelun alkamiseen liittyviä syitä käydään läpi lapsen kanssa ja selvitetään, miten hän kokee ilmi tulleen ongelman. Lastensuojeluun tulon syytä ei saa ottaa annettuna, vaan tulee selvittää onko se lapsen elämässä ongelmallinen asia. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 30–31.)

Asiakkaiden, niin aikuisten kuin lastenkin, on tärkeä olla tiedontuottajana kahdesta syystä. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi ja annetun tiedon tulee voida vaikuttaa prosessiin ja sen aikana tehtyihin päätöksiin ja ratkaisuihin. Lapsilla on usein paljon sitä tietoa ja kokemusta elämästään, joka ei tule lastensuojelun tietoon, jos sitä ei kysytä suoraan

lapselta. Lapsi voi kertoa tarpeistaan, huolistaan tai asioista, jotka sujuvat hänen elämässään ja ilmaista itseään monipuolisesti. (Muukkonen 2009, 137.)

Lapsen tuottaman tiedon käyttökelpoisuutta on epäilty sen vuoksi, ettei voida olla varmoja, miten paljon lapsen puheeseen voi luottaa. Mitä pienempi lapsi on kyseessä, sitä enemmän on epäilty lapsen ajattelun, ymmärryksen ja verbaalisen ilmaisun olevan tarpeeksi kehittynyt luotettavan tiedon saamiseksi. Samoin on kritisoitu sitä, miten lapsi erottaa mielikuvitusmaailman reaali maailmasta, oikean väärästä ja oman mielipiteensä vanhempien mielipiteistä. Lapsen tuottaman tiedon luotettavuudella ei ole merkitystä, jos tärkein asia ei ole totuuden mukaisuus, vaan mitä lapsi yleensäkin kertoo ja lapsen mahdollisuus osallistua. Näin työskentely ei pyrikään hahmottamaan tosiasioita, vaan lapsen tapaa jäsentää elämäänsä ja merkityksiä joita hän sille antaa. Kukaan muu ei voi puhua lapsen kokemusmaailmasta paremmin kuin lapsi itse. (Möller 2004, 26–27.)

Lapsi arvioijana ymmärretään lapsen ottamisena mukaan arviointiin, jolloin työn vaikuttavuus saa erilaisia tulkintoja ja lapsen saama hyöty ja työn vaikuttavuus ovat helpommin ja monipuolisemmin arvioitaessa. Lapsen tekemän arvioinnin hyötynä on se, että vanhemmat saavat usein hyvää palautetta lapsiltaan. Myös vanhemmuudessa toimimattomat asiat tulevat näkyviksi vanhemmille ja lastensuojelulle. (Muukkonen 2009, 141.) Työntekijät ovat kokeneet työn mielekkyyden lisääntyneen, kun ollaan suorassa kontaktissa lapseen. Lapset antavat välitöntä palautetta työskentelystä, joka auttaa työntekijää muuttamaan omaa toimintaansa. (Oranen 2006, 39.)

5 TARKOITUS JA TEHTÄVÄT

Opinnäytteeni tarkoituksena on kuvata, kuinka lapsen osallisuus näyttäytyy lastensuojelun perhetyön dokumenteissa. Tutkimukseni tavoite on tuoda esiin lapsen osallisuutta ja näin kehittää lastensuojelun perhetyötä ja siinä tehtävää dokumentointia.

Lapsi on tärkeä tiedontuottaja omasta tilanteestaan ja on erittäin tärkeää, että lapsi tulee kuulluksi, nähdyksi ja pääsee osalliseksi ja vaikuttamaan itseään koskeviin päätöksiin. Asiakirjoihin tulee kuvata lasta ja hänen kanssaan tehtyä työtä, kohtaamisia, tilanteita ja keskusteluja. Tällä tavoin nostetaan lapsen tilanne ensisijaiseksi arvioinnin ja työn kohteeksi. Lapsi ei voi kuitenkaan toimia ainoana vastuullisena tiedon tuottajana omasta ja läheistensä tilanteesta. (Kääriäinen ym. 2006, 23.)

Tutkimustehtävä: Millä tavoin lapsen osallisuus näyttäytyy MLL:n Pohjois-Pohjanmaan piiri ry:n lastensuojelun perhetyön dokumentoinnissa?

Omana oppimistavoitteenani on ymmärtää lapsen osallisuuden tärkeys niin perhetyötä tehtäessä kuin lasten kanssa työskentelyssä yleensä. Tutkimukseni auttaa ammatillisen orientoitumisen syventymistä ja antaa valmiuksia lasten osallisuuden toteutukseen omassa työssäni sosionomina. Dokumentointi on osa työtäni, ja tutkimuksestani saan valmiuksia toteuttaa dokumentointia siten, että otan lapsen osallisuuden huomioon. Tutustuminen lapsen osallisuuteen perhetyössä auttaa kehittämään näin sosiaalialan osaamistani.

Hyvinvointia ja sosiaalista turvallisuutta tukeviin palvelujärjestelmiin ja niihin liittyvään juridiseen säädöspohjaan perehtyminen auttavat minua käyttämään näitä asiakirjoja lastensuojelutyön ammattilaisena. Tutkimuksellinen oppimistavoitteeni on ymmärtää tutkimuksen kulkua ja näin lisätä ymmärrystä tutkimuksen tekemisestä.

6 TUTKIMUKSEN SUORITTAMINEN

6.1 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, kuinka lapsen osallisuus näkyy MLL Pohjois-Pohjanmaan piiri ry:n ammatillisen lastensuojelun perhetyön dokumentoinnissa. Tutkimukseni on laadullinen kuvaileva tutkimus. Tutkimusotteeni on teorialähtöinen eli deduktiivinen. Lapsen osallisuutta lähdän tutkimaan laadullisesti, koska osallisuuden käsite on laaja ja sen määrittelyyn tarvitaan teoriaa. Lapsen osallisuutta ei voida tutkia määrittäen, koska se ei ole mittareilla mitattava. Teoria määrittää, mitä osallisuudella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa. Ihmistä koskevassa tieteessä käytetään laadullisia menetelmiä, koska tutkittavat merkitykset ilmenevät laatuina, joita ihmisillä ja ihmisten toiminnalla on. (Varto 1992, 14.)

Teoria ja viitekehys avaavat kontekstia, johon tutkimukseni sijoittuu. Laadullisen tutkimuksen viitekehyksessä kuvataan tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ja niiden välisiä suhteita (Tuomi & Sarajärvi 2009, 18.) Laadullisessa tutkimuksessa havaintojen teoriapitoisuus on yksi kulmakivistä. Teoria määrittää käsityksen ilmiöstä, millaisia merkityksiä ilmiöille annetaan tai millaisia välineitä tutkimuksessa käytetään. Nämä kaikki vaikuttavat tutkimuksessa saataviin tuloksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 20.)

Laadullisen tutkimuksessa on korostettu tutkimuksen kokonaisvaltaisuutta, joka tarkoittaa sitä, että tutkijan on osallistuttava kaikkiin tutkimuksen vaiheisiin. Tutkija itse toimii tutkimusvälineenä. (Raunio 1999, 281, 283.)

Tutkimuksen vaiheiden tarkka kuvaus on tärkeää (Hirsjärvi 2009, 232). Olen suunnitelmavaiheessa tehnyt monta tutkimustani koskevaa päätöstä, kuten analyysirunkoni, joka määrittää tutkimuksen kulkua ja tietoa, jota tutkimuksella tuotetaan. Kuvailevan tutkimuksen tarkoituksena on tarkkaan kuvata ilmiöstä esiin tulevat näkymät, käyttäytymismuodot, tapahtumat ja uskomukset (Hirsjärvi 2009, 139). Tutkimuksessani dokumentoin tutkimuskysymykseni kannalta kiinnostavat asiat. Tutkimusmenetelmäni on

teorialähtöinen sisällönanalyysi, jossa aineiston luokittelu perustuu esittelemääni viitekehukseen (Tuomi & Sarajärvi 2009, 113.)

6.2 Dokumentit tutkimusaineistona

Tutkimukseni aineisto koostuu lastensuojelun perhetyössä tehtävistä dokumenteista, joita ovat suunnitelmat, suunnitelman tarkastukset ja perhetyön arviointi sekä perhetyöntekijän kirjoittamat väli- ja loppuraportit. Nämä raportit jakautuivat selkeästi kahteen ryhmään; palaverissa kirjattuihin raportteihin ja perhetyöntekijän kirjaamiin raportteihin perheissä tehdystä työstä. Tein taulukon havainnollistamaan raportteja ja niiden lukumäärä (taulukko 1).

TAULUKKO 1. Tutkimuksen asiakirja-aineisto

Perhetyöntekijän kirjaamat raportit		Palaverissa laaditut raportit	
Väliraportti	80	Suunnitelma	35
Loppuraportti	12	Suunnitelman tarkastus	94
		Arviointi	15

Lastensuojelun perhetyön alussa tehdään avohuollonsuunnitelma, joka laaditaan yhdessä perheen, perhetyöntekijän ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa. Tämä asiakirja on perhetyöntekijän työväline, joka ohjaa työskentelyä perheen ja lapsen kanssa. (Ailio, Häkälä, Hänninen & Tossavainen 2011, 32.) Suunnitelmaan kirjataan työn sisältö, tavoitteet ja kesto (Hurtig 2003, 27).

Perhetyön etenemistä arvioidaan säännöllisesti ja sovitusti yhdessä lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa (Heino 2008, 48, Myllärniemi 2007, 10). Silloin laaditaan lastensuojelun avohuollon perhetyön suunnitelman seuranta -asiakirja, jossa arvioidaan perhetyön toteutusta ja työn päätyttyä yhdessä laaditaan perhetyön arvio asiakirja (Ailio ym. 2011, 32). Tutkimukseni suunnitelman tarkastus- ja perhetyön arviointi -lomakkeet ovat näitä asiakirjoja.

Tutkimusaineistooni kuuluvat lastensuojelun avohuollon perhetyön asiakaskertomukset, joissa on kirjattu lastensuojelun palvelutapahtumat (Ailio ym. 2011, 32). Näitä dokumentteja aineistossani ovat perhetyöntekijän väli- ja loppuraportit. Väli- ja loppuraportit ovat perhetyöntekijän tekemiä koonteja kotikäyntien päiväkirjoista. Loppuraportteihin on kirjattu kokoavasti perhetyön työskentelyä koko asiakkuuden ajalta. Nämä raportit toimitetaan perheelle ja sosiaalityöntekijälle, joko ennen yhteistä palaveria tai palaverissa. Jos lapsi ei ole mukana palaverissa, vanhempia ohjeistetaan käymään lapsensa kanssa nämä raportit kotona ja perhetyöntekijä käy raportit läpi lapsen kanssa seuraavalla tapaamisella. (Raukovaara, 14.6.2012, keskustelu.)

MLL Pohjois- Pohjanmaan piirin perhetyön palavereissa tehdyt dokumentit ovat valmiita asiakirjoja, jotka täytetään. Suunnitelma-asiakirjaan merkitään osallistujat, tilanne perheen kuvaamana, tilanne lapsen/lasten tai nuoren/nuorten kuvaamana, perheen vahvuus ja voimavarat, mitkä asiat sujuvat, mikä auttaa jaksamaan, mihin perhe toivoo muutoksia, perhetyön aloittamisen perusteet viranomaisen kuvaamana, perhetyön tavoitteet, perhetyön menetelmät, perheen suunnitelma tavoitteiden saavuttamiseksi, perhetyöntekijän toiminta ja keinot tavoitteiden saavuttamiseksi, seuraavan tapaamisen ajankohta sekä allekirjoitukset.

Suunnitelman tarkastus -asiakirja pitää seuraavat kohdat sisällään: osallistujat, edistysaskeleet ja jatkotavoitteet.

Perhetyön arviointi -asiakirjaan merkitään osallistujat, miten perhetyölle asetetut tavoitteet toteutuivat sekä perheen, perhetyöntekijän ja palvelun tilaajan palaute, joka arvioidaan rastiittamalla valinta vaihtoehdoista ”erittäin tyytyväinen, tyytyväinen, melko tyytyväinen, en ole tyytyväinen”. Lisäksi asiakirjassa on tilaa kirjata, miksi on kyseisen kohdan valinnut. Lopuksi arvioinnissa on kohta, johon merkitään miten tilanteesta edetään sekä jatkotuen tarve.

Kaikissa edellä mainituissa asiakirjoissa on kohta päivämäärälle sekä allekirjoituksille perheeltä, palveluntilaajalta ja MLL:n perhepalvelulta. Kaikki asiakirjat ohjaavat sitä, mitä tietoa palavereissa kirjataan. Tilanne lapsen kuvaamana on merkitty suunnitelmaan, jolloin se ohjaa työntekijää huomioimaan myös lapsen näkökulmaa suunnitelman tekemisen vaiheessa.

Asiakirjat eivät koskaan luo lukijalle nähtäväksi kokonaisia elämäntarinoita, vaan asiakirjat ovat katkelmia, jotka kertovat jotakin tehdystä työstä (Kääriäinen 2006, 48). Kvalitatiiviseen aineistoon voi suhtautua kahdella tapaa; aineistosta voi selvittää totuudenmukaista tietoa tai aineistoon voi suhtautua suhteellisemmin, jolloin ne ovat järjestetty sellaisiksi millaisia ne kulloinkin ovat tiettyä tarkoitusta ylläpitäen. Tutkimustapa ratkeaa omasta tutkimusintressistä ja -tavasta. (Eskola & Suoranta 2000, 141.) Tutkimuksessani en tutki perhetyön tekemistä kuten työn vaikuttavuutta tai lapsen osallisuutta perhetyössä, vaan ainoastaan kirjaamista ja lapsen osallisuuden näkymistä teksteissä.

Sosiaalityön asiakirjojen tutkimus vaatii tietoisuutta siitä, mitä on tutkimassa (Kääriäinen 2003, 20). Tutkimuksessani olen kiinnostunut asiakasdokumenttien kirjaamisesta tietyllä aikajaksolla, jolloin aineistoni on satunnainen asiakkuuden suhteen. Tutkimusaineistoni koostuu salassa pidettävistä asiakasdokumenteista, jolloin minua sitoo vaitiolovelvollisuus.

6.3 Aineiston analyysi

Analyysimenetelmäni on teorialähtöinen eli deduktiivinen sisällönanalyysi. Aineiston analyysia ohjaa valmis aikaisemman tiedon perusteella luotu teoreettinen tutkimuskehys. Deduktiivinen tarkoittaa sitä, että analyysissä edetään yleisestä yksityiseen (Tuomi & Sarajärvi 2009, 115.) Olen kiinnostunut dokumentteja lukiessani lapsen osallisuuden näyttäytymisestä kirjoitetuista asiakaskertomuksista, jolloin aineistoa lukiessani rajasin ja merkitsin vain ne asiat, jotka ovat oleellisia tutkimukseni kannalta. Tuomi ja Sarajärvi (2009, 92) kirjoittavat, että aineistosta voi nousta useita kiinnostavia tutkittavia asioita. Niitä ei ole kuitenkaan mahdollista lähteä tutkimaan, vaan on valittava tarkkaan rajattu aihe, pysyttävä siinä ja kerrottava siitä kaikki mahdollinen.

Teorialähtöinen analyysi on erittäin lähellä sisällön erittelyä, jossa dokumentteja tutkitaan systemaattisesti. Sisällön erittelyssä tulokset kuvataan kvantitatiivisesti, kun sisällönanalyysissä kuvaus tehdään sanallisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 106.) Laadullisen aineiston analysoinnin tarkoituksena on informaatioarvon lisääminen. Hajanaisesta aineistosta pyritään analyysin avulla luomaan selkeää ja yhtenäistä informaatiota. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 108).

Teorialähtöinen analyysin ensimmäinen vaihe on analyysirunko (taulukko 2.) Tutkimukseni analyysirungossa osallisuuden pääluokkina toimivat Hurtigin neljä lapsen läsnäolon ulottuvuutta. Tutkimukseni pääluokan olen valinnut siksi, koska mielestäni se on toimiva tapa nähdä osallisuutta ja neljä suurempaa luokkaa jakaa saadun aineiston neljään selkeään kokonaisuuteen.

TAULUKKO 2. Tutkimukseni analyysirunko

Diskursiivinen	Fyysinen	Kommunikatiivinen	Faktinen
Lapsi puheen aiheena	Lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen kokeminen	Lapsen osallisuus tietoon	Lapsi arvioijana
	Lapsen näkeminen	Lapsi kohtaamisen keskiössä	Lapsi kohtaamisen keskiössä
	Kohtaaminen lapsen kanssa (määrä)		

Pääluokkieni yläluokkina tutkimuksessa olen käyttänyt Muukkosen kohtaamis- ja prosessiosallisuutta rakentavia elementtejä. Tässä tutkimuksessa sivulla 15 esitelty Muukkosen lista antaa tarkennuksia, jolla aineistostani saadaan tietoa lapsen osallisuudesta. Diskursiivisen alle sijoitin lapsi puheen aiheena, koska tällöin sain kerättyä kaiken tiedon, jossa lapsesta ja lapsen asioista on puhuttu.

Fyysisen läsnäolon alle sijoitin lapsen näkemisen, joka tutkimuksessani tarkoittaa kaikkia kirjattuja havaintoja lapsesta. Lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen kokeminen kuuluu myös fyysisen läsnäolon alle, joka tutkimuksessani tarkoittaa perhetyöntekijän kirjaamia havaintoja vanhemmuudesta ja vuorovaikutuksesta. Kohtaaminen lapsen kanssa liittyy myös fyysiseen, koska sillä mitataan kuinka paljon lasta on fyysisesti kohdattu.

Kommunikatiivisen alle sijoitin lapsen osallisuuden tietoon. Lapsen kanssa keskustelut ja lapselle kerrotut asiat ovat kommunikaatiota ja mahdollistavat lapsen osallisuutta työssä.

Lapsi kohtaamisen keskiössä osan kohdalla jouduin tekemään päätöksen sijoitanko sen faktisen vai kommunikatiivisen läsnäolon tason alle. Muukkonen on määritellyt lapsi kohtaamisen keskiössä siten, että lapsi on tiedon tuottaja, käsittelijä ja palauttaja. Faktisen läsnäolon alle sijoitan lapsi kohtaamisen keskiössä tiedon tuottajan ja palauttajan osalta. Kohtaamisen keskiössä lapsi tiedon käsittelijänä viittaa kuitenkin tapaan työskennellä lapsen kanssa, pitää lapsi työn keskiössä. Lapsen saaminen keskiöön vaatii lapsen osallisuutta tukevia työtapoja, jolloin katson saman kohdan kuuluvan myös kommunikatiivisen läsnäolon alle. Tämän vuoksi lapsi kohtaamisen keskiössä olen sisällyttänyt niin faktisen kuin kommunikatiivisen kohtaa.

Lapsi kohtaamisen keskiössä lisäksi faktisen kohdan alle sijoitin lapsi arvioijana, mikä viittaa lapsen sanalliseen palautteeseen työstä.

Muukkonen kohtaamis- ja prosessiosallisuutta olen avannut myös muiden tutkijoiden kautta, joissa olen eritellyt tarkemmin sisältöjä (ks. luku 4 Lapsen osallisuus, 14-21.) Nämä tarkennukset toimivat analyysirunkoni alaluokkina, tarkempi aineiston analyysirunko löytyy liitteestä (liite 1). Näiden tarkennusten avulla lähdin aineistoani lukemaan ja analysoimaan.

Tutkijan on tärkeä lukea aineisto useampaan kertaan ja tuntea aineisto perinpohjaisesti, jotta se avautuu alustavasti lukijalle (Eskola & Suoranta 2000. 151). Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä toteutetaan etsimällä aineistosta systemaattisesti analyysirungon mukaisia ilmauksia (Tuomi & Sarajärvi 2009, 114). Analyysiyksikkönä aineistossani toimi lause. Tutustuin aineistooni lukemalla sen kaksi kertaa läpi ennen kuin aloitin systemaattisen lukemisen lause kerralla, jolloin jokaisen lauseen kohdalla mietin, löytyykö siitä analyysirunkoni mukaista lapsen osallisuuden kuvausta. Sama lause saattoi tulla kahteenkin alaluokkaan aineistossani, jos se sisälsi kaksi erilaista analyysirungon mukaista kuvausta. Näitä lauseita keräsin nimettöminä Word -asiakirjaan, jonka hävitän tutkimukseni valmistuttua. Nimet muutin lapseksi tai useamman kohdalla lapsi1, lapsi2 jne. sekä aineistoni aikuiset muutin äidiksi, isäksi tai huoltajaksi.

Deduktiivisessa analyysissä voidaan aineistosta poimia joko ylä- tai alaluokkaan kuuluvia ilmiöitä ja sijoittaa ne analyysirungon mukaisesti (Tuomi & Sarajärvi 2009, 114). Lauseet keräsin alaluokkien alle, jolloin aineistoni pilkkoutui osiin. Tutkimuksestani ei tule tarinaa asiakkuudesta, vaan tarkoituksena on etsiä ilmauksia osallisuudesta. Luokiteltuani koko aineistoni, kokosin ne yhteen yläluokkien alle, jonka pohjalta aloitin tutkimukseni tulosten kirjoittamisen.

Sisällönanalyysiä voidaan jatkaa luokittelun jälkeen kvantifioimalla aineisto, jolloin lasketaan kuinka monta kertaa sama asia esiintyy dokumenteissa. Tällä tavoin voidaan tuoda laadulliseen tulkintaan erilaista näkökulmaa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 120–121.) Tutkimustulosteni kuvailun jälkeen olen laskenut kaikki lapsen osallisuuden ilmaukset, joista olen koonnut kaavion. Kaaviosta voi nähdä numeerisesti, kuinka osallisuuden tasot ovat painottuneet aineistossani.

Lukemani aineisto jakautui selkeästi kahteen erilaiseen tyyppiin. Ensimmäinen aineistotyyppi oli väli- ja loppuraportit, joita luin yhteensä 92 kappaletta. Nämä olivat perheyön kertomuksia tehdystä työstä ja kuvauksia perheen tilanteista. Dokumentit olivat juonellisia kertomuksia, jolloin niistä tuli selkeästi esille perhetyöntekijän kuvaama työ. Tekstit oli kirjoittanut perhetyöntekijä, jolloin kaikki aineisto, joka oli kirjattu ilman tarkennusta, kuka on sanonut, olen sijoittanut havainnointi kohtaan eli fyysisen läsnäolon alle. Jos väliraporteissa oli asia kirjoitettu vanhemman tai yhteistyötahon ilmaisemana, silloin sijoitin ne diskursiivin alle. Teksteissä maininta siitä, että vanhemman kanssa oli keskusteltu, sijoittui myös diskursiivin alle. Faktisen luokan alle sijoitin kaikki kirjaukset, joissa kerrotaan lapsen sanoneen, ilmaisseen tai kertoneen. Kommunikatiivinen läsnäolon alle sijoitin kaikki työntekijän ja lapsen yhdessä tekemisen ja keskustelun kuvaukset, sekä kaiken sen tiedon, jota työntekijä on lapselle kertonut.

Toinen osa aineistostani oli suunnitelmat, suunnitelman tarkastukset ja arvioinnit, jotka olivat sosiaalityöntekijän, perheen ja perhetyöntekijän yhdessä kokoamia asiakaskertomuksia, joita luin yhteensä 144 kappaletta. Näissä dokumenteissa tieto oli koottu ranskalaisilla viivoilla, jolloin sijoitin ne diskursiivisen läsnäolon alle, jos kirjaukseen ei ollut merkitty, kuka oli asian ilmaissut. Asiakirjat on yhdessä kirjattu perheen, perhetyöntekijän ja sosiaalityöntekijän kanssa. Vanhempi/vanhemmat sekä työntekijät ovat myös

allekirjoittaneet nämä, jolloin tekstiä lukiessani tein oletuksen keskustelusta eli diskursiivista.

Mietin pitkään, mihin sijoittaisin lapsesta kirjatut ilmaukset palavereissa, joissa molemmat lapsi ja vanhemmat ovat mukana, mutta asiakirjaan ei ollut kirjattu kuka näin on sanonut. Päädyin sijoittamaan myös ne diskursiivisen alle. Tutkimuskysymykseni mukaan lapsi näyttäytyy keskusteluissa, jos ei ole erikseen merkitty kohtaa lapsen sanomaksi, jolloin sijoitin kohdan faktisen läsnäolon alle. Suunnitelmissa oli tilanne lapsen/lasten tai nuoren/nuorten kuvaamana, jolloin ne sijoittuivat lapsen tuottamaan tietoon, eli faktisen alle.

Aineistoni luokittelun jälkeen minulla oli tekstiä 109 sivua. Näiden pohjalta kirjoitin tutkimukseni tulokset siten, että useimmin mainitut asiat ja esimerkit teksteistä nostin esille tutkimuksessani.

6.4 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuutta parantaa tarkka kuvaus tutkimuksen toteuttamisesta, mihin pyrin tutkimustani tehdessä. Ymmärrän, että tutkijana vaikutan tutkimuksen jokaisen vaiheen valintoihin ja ratkaisuihin. Minun tulee arvioida tutkimukseni luotettavuutta jokaisen tekemäni valinnan kohdalla. Vilkan (2005, 159) mukaan luotettavuuden arviointia tehdään koko ajan suhteessa teoriaan, analyysitapaan, tutkimusaineiston ryhmitteilyyn, luokitteluun, tutkimiseen, tulkintaan ja johtopäätöksiin. Tutkijan tulee arvioida myös ratkaisujensa tarkoituksenmukaisuutta tai toimivuutta tavoitteiden kannalta.

Teoreettisen toistettavan periaatteen kannalta on olennaista, että tutkimuksessa käytetyt periaatteet ja kulun tarkka kuvaus tulee näkyä tutkimuksessani (Vilka 2005, 160). Pyrin tekemään tutkimukseni mahdollisimman läpinäkyvästi, jotta tutkimuksestani selviää, kuinka olen johtopäätöksiini tullut.

Tutkimuksen tekeminen toisen kirjauksista on aina toisen asteen tulkintaa, joka luo myös haasteita. Työntekijä on tehnyt tulkinnan työtilanteesta, ja minä tulkiten hänen tekstiään. Olen nostanut raportissani vain vahvasti esille tulleet teemat, ja toisaalta tut-

kimustani on ohjannut analyysirunkoni ja tutkimuskysymykseni. Olen pyrkinyt tarkasti kirjaamaan, kuinka olen mielestäni tärkeät asiat esille nostanut ja kuvaillut ne tutkimukseni tuloksiin. Tulosten raportoinnin jälkeen jouduin palaamaan uudestaan teoriaan ja lisäämään sitä, jotta voisin tehdä raporttini johtopäätökset tarkasti ja luotettavasti.

Aineiston merkittävyys on yksi laadullisen tutkimuksen luotettavuuden kriteereistä. Tutkijan on ymmärrettävä itse aineiston merkittävyys, jolloin tutkija on tietoinen aineistonsa kulttuurisesta paikasta ja tuotantoehdoista. (Eskola & Suoranta 2000, 216.) Perhe-työssä tehtävä dokumentaatio on ennen kaikkea tarkoitettu työtä varten, jolloin siinä kuvataan asioita, jotka tekevät läpinäkyväksi perheissä tehdyn työn.

6.5 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimusta tehdessäni toimin yleisten eettisten periaatteiden mukaan. Tutkimukseni tein rehellisesti ja huolellisesti. Suoritan tutkimukseni mahdollisimman avoimesti, jolloin tulokset, metodit ja teoriat ovat nähtävissä tutkimuksessani. Pyrin toimimaan niin, että tiedonhankinta- tutkimus- ja arviointimenetelmät ovat eettisesti kestävä. (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 44–45.) Hirsjärvi (2009, 26) kirjoittaa, että tutkimustulosten yleistäminen tai sepittäminen, ovat vilppiä. Tutkimukseni tulokset esitän kriittisesti, totuudenmukaisesti ja niitä kaunistelematta.

Tutkimukseni tulee noudattaa ihmisarvon kunnioittamisen periaatetta. Raporttini kirjoitin niin, että tutkittavien dokumenttien kirjaajat ja perheet eivät ole tunnistettavissa raportistani, vaan heidän yksityisyytensä on turvattu. Tutkimukseni tein siten, että tutkimuksestani ei ole haittaa työntekijöille eikä perhetyön asiakkaille. Huolehdin, että raportin julkistettaessa anonymiteettisuoja ja luottamuksellisuus säilyvät. (Eskola & Suoranta 2000, 57.) Suojaamisvelvoite tarkoittaa sitä, että tutkittavien tiedot suojataan niin, etteivät ulkopuoliset pääse niihin käsiksi (Kuula 2006, 64). Tämä tutkimuksessani toteutuu siten, että tutkimusaineistoani luin vain paikan päällä Mannerheimin lastensuojeluliiton toimistossa, jolloin aineisto pysyy siellä koko tutkimukseni ajan. Minua sitoo tutkimusta tehdessäni vaitiolovelvollisuus. Vaitiolovelvollisuus sitoo myös tutkimuksen päätyttyä. (Kuula 2006, 92.)

Tutkimukseni eettisyys on ollut koko tutkimuksen ajan vahvasti mielessä. Onko tutkimuksellani luotu tärkeää tietoa, joka oikeuttaa tutkimusaineistooni perehtymisen? Tulosten kirjaamisen koin erityisen haastavaksi: mitä kirjoittaa, jotta kirjaajien ja asiakasperheiden anonymiteettisuoja säilyy? Siksi olen jättänyt suorien lainausten kirjoittamisen kokonaan pois tulosten raportoinneista ja vain kirjannut kursiivilla kaikkein tavallimmat, jo viitekehyksessä nousseet ilmaukset esiin.

Tutkimusaineistoni on tuotettu ensisijaisesti työtä varten, jolloin sitä ei ole tuotettu tutkimuskäytön näkökulmasta. Tämä luo eettisen kysymyksen millaiseen tutkimukseen asiakasdokumentaatio soveltuu ja mitä jää kirjoittamatta asiakasdokumentteihin. (Kuusisto-Niemi, Rissanen, & Saranto 2011, 259.) Tutkimuksessani olen kiinnostunut kirjaamisen käytännöistä, jolloin se mitä jää kirjoittamatta ei ole olennaista tutkimukseni tiedon tuottamisen kannalta. Tutkimukseni tarkoituksena on kuvata mitä on kirjoitettu.

Tutkimusluvut hain Oulun seudun ammattikorkeakoululta, MLL:n Pohjois-Pohjanmaan piiriltä ja Oulun kaupungilta, jotka löytyvät opinnäytteeni liitteistä (liite 2, 3). Aineistoni koostuu salassa pidettävistä dokumenteista, jolloin tutkimukseni tulee täyttää henkilötietolain määrittelemät kohdat.

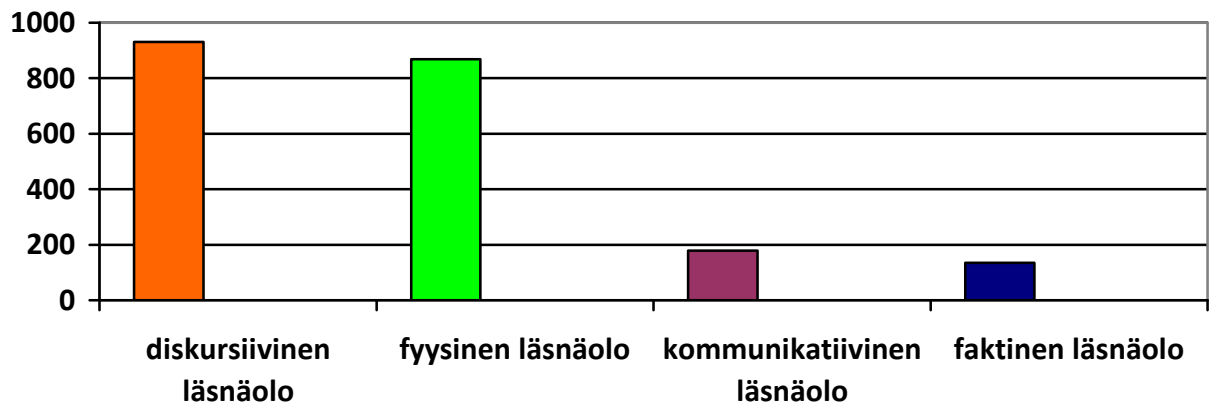
Henkilötietolain mukaan salassa pidettävien aineistojen tutkimusta on mahdollista suorittaa ilman henkilön yksilöintiä koskevia tietoja, jos rekisteröityjen suostumusta ei tietojen suuren määrän, tietojen iän tai muun sellaisen syyn vuoksi ole mahdollista hankkia. Henkilörekisterin käytön tulee perustua asianmukaiseen tutkimussuunnitelmaan ja tutkimuksella on oltava vastuullinen johtaja tai siitä vastaava ryhmä. Henkilörekisteriä tulee käyttää ja siitä luovuttaa henkilötietoja tieteellistä tutkimusta varten sekä muutoinkin tulee toimia niin, että tiettyä henkilöä koskevat tiedot eivät paljastu ulkopuolisille. Henkilörekisteri hävitetään tai siirretään arkistoitavaksi tai sen tiedot muutetaan sellaiseen muotoon, ettei tiedon kohde ole niistä tunnistettavissa, kun henkilötiedot eivät enää ole tarpeen tutkimuksen suorittamiseksi tai sen tulosten asianmukaisuuden varmistamiseksi. (Henkilötietolaki 523/1999 4:14§.)

7 LAPSEN OSALLISUUS DOKUMENTEISSA

7.1 Lapsen osallisuuden jakautuminen raporteissa neljän läsnäolon mukaan

Lapsen läsnäolon havainnollistamiseksi tein pylväsdiagrammin, jossa näkyy lukumäärinä lapsen läsnäolon tasojen esiintyvyys dokumenteissa. Laskin kaikki läsnäolon kuvaukset yhteen ja tein niistä kaavion. (kaavio 1.)

KAAVIO 1. Lapsen läsnäolon jakautuminen

Diskursiiviseen läsnäolon alle ilmauksia tuli eniten, 931 kappaletta (kaavio1). Lapsi oli asiakirjoissa vahvimmin läsnä keskusteluissa ja puheessa. Fyysisen läsnäolon alle ilmauksia kerääntyi yhteensä 869 kappaletta (kaavio 1). Lasta, lapsen arkea ja vanhemmuutta oli havainnoitu paljon ja kirjattu raporteihin.

Fyysisen ja diskursiivisen osion vahvuudet johtuvat osin asiakirjatyypeistä. Perhetyöntekijän kirjaamat raportit ovat hyvin vahvasti kerronnallisia. Raportit ovat perhetyöntekijän näkökulmasta kirjoitettuja, ja tämän takia havaintojen määrä on suuri. Raporttien tarkoituksena on kertoa tehdystä työstä, eikä työntekijä voi kirjoittaa kuin omasta näkemyksestään. Palaverissa kirjatut raportit taas ovat yhdessä laadittuja, jolloin kaikki kirjoitettu menee diskursiivisen läsnäolon luokkaan, jos ei erikseen ole mainittu, kenen näkemys on asiakirjaan merkitty.

Aineistoni lapset olivat kaiken ikäisiä, jolloin fyysisen ja diskursiivisen tason suuri edustus selittyy osin myös lapsen iän ja kehitystason avulla. Vauva tai pieni lapsi, joka itse ei tuota puhetta, tulee näin näkyväksi havaintojen ja keskustelun avulla.

Kommunikatiivisen tason alla ilmauksia oli 179 (kaavio 1), jotka olivat jakautuneet lapsen kanssa käytyihin keskusteluihin ja lapsen kanssa yhdessä toimimisen kuvauksiin. Lapsen tuottamaa tietoa koskevia ilmauksia oli 135(kaavio 1).

7.2 Diskursiivinen läsnäolo

7.2.1 Lapsi puheen aiheena

Raporteissa oli perhetyöntekijän ja vanhemman kanssa käytyjä keskusteluja lapsesta ja lapsen arjesta. Lapsen kouluun ja/tai päiväkotiin liittyvistä asioista on käyty vanhempien kanssa yhdessä keskusteluissa. Keskusteluja oli käyty siitä kuinka lapsella sujuu, meneekö lapsi mielellään kouluun/päiväkotiin sekä millaista lapsella on siellä olla ja millä tavoin lapsi toimii koulussa/päiväkodissa.

Lapsen kodin arkeen ja rutiineihin liittyviä keskusteluja on kirjattu raporteihin. Keskusteluissa esille tulivat miten perhe toimii arjessa, minkälaisia asioita heillä arjessa tehdään sekä mitä lapsi tekee vapaa-aikana, kuten lapsen harrastuksista oli kirjauksia raporteissa.

Raporteissa oli kirjattu vanhempien kertomaa ja keskusteluja lapsen kavereista ja kaveripiiristä. Kirjauksia oli *kavereista, kavereiden puutteesta, kiusauksesta kuin seurustelukaverista*. Näin kirjauksissa oli tuotu lapsen laajempaa verkostoa esille kuin kotipiiri.

Dokumenteissa oli kirjauksia keskusteluista liittyen muihin perheenjäseniin. Dokumenteissa oli kirjoitettu lapsen suhteesta sisaruksiin, siitä kuinka lapset tulevat toimeen keskenään. Kirjauksia oli keskusteluja lapsen suhteesta ja tunteista vanhempaa kohtaan, joka ei asu kotona.

Lapsen käyttäytyminen ja kehitys ja siihen liittyvät vaikeudet ja vahvuudet ovat kirjausten keskusteluissa esillä. Vanhemmat ja työntekijä ovat keskustelleet perhetyönaikana tapahtuneesta lapsen kehityksen ja käytöksen muutoksesta.

Raporteissa oli vanhempien kertomia asioita, jotka liittyivät lapsen omiin toiveisiin ja tarpeisiin. Vanhempien toiveita lapseen ja vanhemmuuteen liittyen oli myös kirjattu raporteihin.

Dokumenteissa oli vanhemmuudesta ja vanhemmuuteen liittyvistä tunteista, kuten jakamisesta sekä lapsiin liittyvistä tunteista käytiin keskusteluja perhetyöntekijän kanssa. Vanhemmuuden toimintoihin kuten *kasvatukseen, kehitykseen ja lapsen hoitoon* liittyviä keskusteluja on kirjattu.

Kirjauksissa oli käytyjä keskusteluja myös muiden tahojen kuin vanhempien kanssa. Dokumentteihin oli kirjattu keskusteluja lapsesta, joita oli käyty koulun ja päiväkodin kanssa sekä perheneuvolan kanssa. Työntekijä oli käynyt muiden tahojen kanssa suoraan keskusteluja tai vanhempi kertoi työntekijälle koululla esille tulleita keskusteluja.

7.3 Fyysinen läsnäolo

7.3.1 Lapsen näkeminen

Aineistossani perhetyöntekijä oli havainnoinut lasta työskentelyn aikana ja kirjannut näitä havaintoja asiakirjoihin. Työntekijän kirjaamat raportit alkoivat yleensä lapsen yleisellä kuvauksella, jossa työntekijä kuvasi lapsen luonteenpiirteitä adjektiivein, kuten *iloinen* ja *reipas*. Työntekijä oli näin muodostanut käsityksen lapsen olemuksesta ja luonteenpiirteistä työskentelyn aikana.

Lapsen toimintaa on kuvattu lapsen arjessa kotona. Lapsen tekemistä on kirjattu tekemisen kuvauksina, sekä työntekijän havaintoja siitä, miten lapsi on suhtautunut tekemisiinsä. Lapsen innostusta, kiinnostusta ja asioita, joista lapsi pitää, on kuvattu raporteihin. Työntekijän on kirjannut näkemyksiään lapsen arjesta myös näkökulmasta, mikä lapsel-

la sujuu hyvin tai mikä tuottaa lapselle vaikeuksia tai on hankalaa perhetyöntekijän näkemyksen mukaan.

Lapsen käyttäytymistä on kuvattu perhetyöntekijän havainnoimien tapahtumien avulla. Työntekijä on havainnoinut ja kirjannut syy-seuraus- suhteita, milloin ja miksi lapsi käyttäytyy niin. Lapsen käyttäytymisen muutos perhetyön aikana on kirjoitettu raporteihin, jolloin työntekijä on havainnoinut lasta ja lapsen käytöstä läpi työskentelyn ja siten pystynyt tuomaan esille lapsen käytöksen muutoksen. Lapsen käyttäytymistä perhetyöntekijä on ilmaissut myös huolen kautta.

Raportit tekevät näkyväksi lapsen suhteet muihin perheenjäseniin ja työntekijään. Sisärusten välistä käyttäytymistä perhetyöntekijä aukaisee niin tapahtumien kuvausten avulla kuin omana näkemyksenään suhteista. Perhetyöntekijän näkemys lasten suhtautumisesta työntekijään on kerrottu lapsen innokkuutena kertoa työntekijälle asioita sekä työntekijän näkemyksenä lapsen innokkuudesta tai vastentahtoisuudesta lähestyä työntekijää tämän ollessa perheessä.

Perhetyöntekijä on havainnoinut lapsen kehitystä ja kuvannut sitä fyysisenä tai psyykkisenä kasvuna. Kehityksen eteneminen tuli esiin erilaisissa arjen tilanteissa käyttäytymismuutoksena, kuten *puhumaan oppiminen* tai *käveleminen*. Lapsen kehityksestä on kuvattu sekä normaali ikäkauteen liittyvänä kehityksenä sekä kehitykseen liittyvinä haasteina.

Lapsen leikkiä on kuvattu lapsen kiinnostuksen kohteiden kautta, kuten *lapsi mielellään pelaa pelejä*. Leikkiä oli myös kirjattu näkökulmasta, miten se vaikuttaa lapsen käyttäytymiseen sekä osoituksena lapsen kehityksestä.

7.3.2 Lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen kokeminen

Vanhempien ja lapsen vuorovaikutus näkyi raporteissa. Työntekijä oli tarkkaillut vanhemman ja lapsen vuorovaikutusta ja kirjannut siihen liittyvää huolta sekä kirjannut, miten on toiminnallaan pyrkinyt tukemaan vuorovaikutusta.

Vanhemman ja lapsen vastavuoroisuus näkyi arjen kuvauksissa. Perhetyöntekijä oli kirjannut tapahtumia sekä vanhemman toiminnasta suhteessa lapseen kuin lapsen toiminnasta suhteessa vanhempaan. Myös työn aikana muuttunutta vuorovaikutusta oli raporteissa kuvattu.

Vanhempien sensitiivisyydestä lapsen tarpeisiin on kirjattu havaintoja liittyen lapsen perustarpeiden tyydyttämiseen. Perustarpeiden tyydyttämisen lisäksi ilmenevät lapsen hyvinvointiin liittyvät lapsen tärkeäksi kokemat asiat kuten *harrastaminen*.

Kirjoitetuissa raporteissa näkyi rajojen asettaminen lapselle ja toimiminen johdonmukaisesti niiden mukaan. Rajojen asettaminen tuli esille arjen kuvauksina sekä perhetyöntekijän kirjaamana huolena vanhemman kyvyttömyydestä johdonmukaiseen toimintaan.

Vanhempien psyykkinen läsnäolo näkyi arjessa jaksamisena ja olemassa olevien voimavarojen käyttömahdollisuutena. Vanhempien *väsyminen* ja *uupuminen* näkyi raporteissa.

7.3.1 Kohtaaminen lapsen kanssa

Raporteista kävi ilmi ovatko kaikki lapset olleet paikalla vai osa sekä ovatko vanhemmat olleet paikalla. Usein jo suunnitelmavaiheessa oli määritelty, mihin työn painopiste on sijoittunut ja milloin perhetyöntekijä käy perheessä. Jos lapsen kotiolot ovat olleet työn tavoitteena, on työntekijä painottanut työskentelyä vanhemman kanssa. Jos lapsen käyttäytyminen tai vanhempien ja lasten vuorovaikutus olivat työaloituksessa tavoitteina, on silloin lapsia ja vanhempia tavattu enemmän yhdessä tai lasta yksin ilman vanhempaa.

Raportteihin on myös kirjattu, missä lasta on kohdattu. Lapsen kanssa on työskennelty pääsääntöisin *kotona*. Lapsen kanssa on käyty työskentelyn aikana myös kodin ulkopuolella esim. *leikkipuistoissa* tai *harrastuspaikoissa*.

Palaverissa kirjatuissa dokumenteissa niihin kirjataan läsnäolijat, jolloin lapsen fyysinen läsnäolo näissä tapaamisissa voidaan laskea. Suunnitelmaraportteja kävin läpi yhteensä

35, joista yhdeksässä oli lapsi tai kaikki lapsista paikalla. Lapsi ei ollut ollenkaan paikalla 18:sa ja viidessä raportissa osa lapsista oli paikalla. Kolmessa suunnitelmassa läsnäolijoita ei mainittu ollenkaan.

Suunnitelman tarkastus -raportteja kävin läpi 94, joista 21:ssä lapsi tai kaikki lapset olivat paikalla. 26 raportissa osa lapsista oli paikalla ja 47 ei lasta ollut ollenkaan paikalla. Suunnitelman tarkastus -raporteista viidessä oli kirjattu, missä lapsi oli, koska oli pois. Arviointeja aineistossani oli 15, joista yhdessä lapsi tai kaikki lapset olivat paikalla, kuudessa oli osa lapsista ja kahdeksassa arvioinnissa lapsi puuttui.

7.4 Kommunikatiivinen läsnäolo

7.4.1 Lapsi kohtaamisen keskiössä

Dokumenteissa oli kirjauksia keskusteluista perhetyöntekijän ja lapsen välillä. Keskustelut liittyvät *koulunkäyntiin, perhetyöhön, lapsen harrastuksiin, lapsen tunteisiin, lapsen ihmissuhteisiin, kuten perheen jäsenet ja kaverit, sekä lapsen arkeen ja perheen tilanteeseen* ja näitä oli kirjattu asiakaskirjoihin.

Lapsen kanssa oli toimittu arkeen ja arjenrutiineihin liittyviä asioita kuten *läksyjen tekoa ja huoneen siivousta*. Perhetyöntekijä on yhdessä lapsen kanssa tehnyt mukavaa yhteistä tekemistä, kuten *leipomista ja leikkimistä*. Perhetyöntekijä on hoitanut myös lapsen kanssa arkeen liittyviä asioita ja nämä asiat näkyivät kirjatuissa raporteissa.

Lapsen työskentelyä ja käytettyjä erilaisia toiminnallisia välineitä löytyy lapsen kanssa työskentelyn kirjauksista, kuten *verkostokartta tai tunnekortit*. Perhetyöntekijä on kirjannut myös arkista puuhastelua siltä kannalta, että raporteista on luettavissa myös perhetyöntekijän asettamat tavoitteet yhteisen tekemisen yhteyteen.

7.5 Faktinen läsnäolo

7.5.1 Lapsi kohtaamisen keskiössä

Lapsi on tuottanut tietoa arjestaan ja tämä oli luettavissa dokumenteista. Lapsi on kertonut perhetyöntekijälle koulunkäynnistään. Lapsi on kertonut asioita koulun arjesta sekä oman kokemuksen koulun sujumisesta sekä tuntemuksistaan koulua kohtaan. Lapsen sanomisia oli kirjattu vapaa-ajan vietosta, kuten *harrastamisesta, kavereista sekä vapaa-ajan muista tapahtumista*.

Lapsen toiveet ja tulevaisuuden suunnitelmat lapsen itsensä kertomina tulevat esiin raporteissa. Lapsi on kertonut tunteistaan koskien omaa tilannetta, perheen/vanhempien tilannetta sekä muita perheenjäseniään kohtaan.

Lapsi on kertonut mielipiteitään perhetyöstä ja perhetyöntekijästä. Lasten innokkuus perhetyöntekijästä on kirjattu kyselyinä, milloin työntekijä tulee taas sekä perhetyöhön liittyviä negatiivisia sanomisia on kirjattu.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimukseni tulosten mukaan lapsi näyttäytyy vahvasti diskursiivisen ja fyysisen läsnäolon tasoilla. Hurtigin (2003, 136, 143) mukaan fyysinen läsnäolo ei takaa lapsille selkeää paikkaa työskentelyprosessissa eikä poissaolo sulje sitä pois. Läsnäoloa merkityksellisempää on se, että lapsen arjen ja todellisuuden asiat ovat läsnä vanhemman ja työntekijän kohtaamisessa täsmentyvinä tietoina ja pohdittavina ratkaisuin. Tutkimukseni mukaan vanhemmat ja perhetyöntekijä olivat puhuneet lapsen asioista. Perhetyöntekijän kirjaamat havainnot perhetyönraportteihin toivat lapsesta elävän kuvan tapaamiin, jos lapsi ei ollut läsnä.

Myllärniemi (2007, 85) kirjoituksen mukaan lapsen hyvinvointia arvioidaan vanhemmuuden kautta. Näin tehtiin myös tutkimassani aineistossa, jossa vanhemmuutta oli havainnoitu ja kirjattu dokumentteihin. Vanhemmuudesta oli myös keskusteltu vanhempien kanssa. Myllärniemi kirjoittaa, että on keskeistä havainnoinnin ja arvioinnin erottaminen. Aineistoni kirjauksissa oli suoria tilanteen kuvauksia sekä kirjauksia, jossa työntekijän huoli on tuotu esille.

Lastensuojelussa on keskeistä, että vanhemmuus on aina jotakin suhteessa lapseen ja siten palautuu lapsen tarpeisiin ja hyvinvointiin, jolloin vanhempien havainnointi, neuvonta ja ohjaus, terapeuttinen keskustelu ja erilaiset menetelmät ja konkreettinen apu kotiaskareissa ovat työskentelyn toteutustapoja (Myllärniemi 2007, 7.) Diskursiivisten ja fyysisten tulosten mukaan näin on toimittukin, jolloin vanhemman ja lapsen havainnointi ja siitä seuraava keskustelu lapsesta ja vanhemmuudesta olivat vahvoina työskentelyssä.

Muukkonen (2008c, 155) kirjoittaa, että tiedon välittäminen lapselle ja vanhemmille on prosessiosallisuuden ydintä, johon suhtaudutaan siten, että se välitetään, ei niinkään käsitellä. Asiakasprosessissa on olennaista, että lapset tietäisivät olevansa lastensuojelussa osallisina ja mitä se tarkoittaa. Lapselle välitettyä tietoa ei ollut kirjattu muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Dokumenteissa tulee esiin se, minkälaisista asioista lapsen

kanssa oli keskusteltu. Keskustelu tarkoittaa kuitenkin molemmin suuntaista ajatustenvaihtoa, jolloin keskusteluissa lapsi on saanut tietoa.

Kommunikatiivinen läsnäolon taso toteutuu, jos työntekijät pystyvät spontaanisti ottamaan lapset huomioon, ja kykenevät tilanteissa sensitiivisyyteen lasten kokemusten tavoittamisessa. Silloin lapsilta on luontevaa kysyä ja antaa heidän kertoa asioista omalla tavallaan. (Hurtig 2003, 144.) Toiminnallisuuden ei tarvitse aina olla suurta, vaan arkista vuorovaikutusta voidaan tukea pienimuotoisella toiminnalla. Lapsen kanssa voidaan pelata, leikkiä ja käyttää toiminnallisia työvälineitä, kuten kortteja tai asteikkoja. Myös pieni puuha, kuten syöminen tai läksyjen teko, voi myös olla työskentelyä tukevaa toiminnallisuutta. (Muukkonen & Kivelä 2008, 92.) Näitä asioita oli luettavissa myös dokumenteissa.

Muukkonen ja Tulensalo (2004, 31–33) kirjoittavat teemoista, jotka ovat lapselle merkittäviä asioita. Teemoiksi he listasivat ”koti, päiväkotia, koulu, vapaa-aika ja harrastukset, minä ja mun elämä sekä tunteet”. Kirjauksissa esiin tulleet perhetyöntekijän ja lapsen keskustelut voidaan jakaa näiden teemojen alle.

Puolessa kaikista palavereista lapsi tai kukaan lapsista ei ollut mukana. Lapsesta kuitenkin keskusteltiin, ja perhetyöntekijöiden kokoamat raportit työstä toivat lapsen näkyväksi palaveriin. Muukkonen (2008c, 155) tuo esille, että lapsen ei tarvitse olla jokaisessa tapaamisessa läsnä, kun prosessiosallisuus varmistetaan muulla tavoin, jolloin sovitetaan, kuka kuulee lapsen viestit ja mielipiteet ja vie lapselle viestin, mitä palaverissa on keskusteltu.

Palaverin jälkeen perhetyöntekijä käykin lapsen kanssa raportteja läpi, jos lapsi ei ollut paikalla tapaamisissa (Raukovaara 14.6.2012, keskustelu). Mielestäni väliraportteihin olisi hyvä tuoda esille, kuinka ja mitä lapselle on palaverissa käytyistä asioista kerrottu jälkeenpäin. Lapsen suhtautumista ja ajatuksia, jotka liittyvät, esim. suunnitelman tarkastukseen, voisi luontevasti kirjata väliraporttiin. Näin asiakasdokumenteissa tuodaan näkyville, mitä lapselle on kerrottu perhetyön tilanteesta, jolloin lapselle kerrottu tieto tulisi näkyväksi asiakirjoihin. Lisäksi saataisiin arvokasta tietoa lapsen arvioinnista, miten hänen mielestään perhetyö on edennyt ja miltä suunnitelman tarkastus ja jatkotavoitteet näyttävät hänen mielestään.

Työntekijän olisi hyvä kysyä lapselta, mitä hän haluaisi kertoa tai tuoda esille palavereissa, jos lapsi ei pysty tai halua osallistua palaveriin. Nämä asiat olisi hyvä kirjoittaa palavereihin selkeästi lapsen viestinä tai toiveena palavereissa laadittuihin asiakirjoihin, jolloin lapsen poissaolo ei sulje lapsen ääntä pois kokonaan. Lapsen osallisuutta tehtävään työhön vahvistettaisiin näin kirjauksiin näkyväksi.

9 POHDINTA

Tutkimus aiheeni sain keväällä 2010 MLL:n Pohjois-Pohjanmaan piiriltä. Järjestössä haluttiin selvittää lapsen osallisuutta dokumentoinnissa. Opinnäytteeni aloitus kuitenkin viivästyi opintoihini liittyvän ulkomaan harjoittelun vuoksi ja tutkimussuunnitelmani valmistui alkutalvesta 2012.

Tutkimusotteeni oli aluksi haastavaa löytää, koska minulla ei ole aikaisempaa kokemusta tutkimuksen tekemisestä. Minulta vei paljon aikaa tutustua tutkimuksen tekoon käytännössä. Toinen haaste oli, millä tavoin lähden lukemaan asiakaskirjauksia, koska en ole työskennellyt perhetyön parissa, jolloin perhetyön kirjauksetkaan eivät olleet minulle tuttuja. Perhetyön kirjaaminen minun täytyi opiskella olemassa olevan kirjallisuuden avulla.

Kokemuksen puute asiakaskirjauksissa voidaan laskea niin hyväksi kuin huonoksikin asiaksi. Asiakaskirjausten luonteeseen tutustuminen hidastivat tutkimusprosessin alkua. Toisaalta en itse ole ollut kirjaamassa asiakastyötä, jolloin kirjaamiskäytäntö on minulle vielä osin opeteltava asia käytännössä. Tätä voidaan pitää etuna, koska kirjauksia luin tarkasti ja suurella mielenkiinnolla, jotta mikään ei jää huomiotta.

Analyysirunkoni olisin tehnyt eri tavalla, jos olisin tutustunut aineistoon etukäteen. Aineistoni keräämisen jälkeen minulla oli niin paljon tekstiä joihinkin luokkiin, esimerkiksi lapsen näkeminen fyysisen läsnäolon luokkaan, että sen olisin jo analyysirunkoa tehdessäni voinut ottaa huomioon esimerkiksi jakamalla fyysisen läsnäolon luokan vielä alaluokkiin. Jos uudelleen suorittaisin tämän tutkimuksen, jättäisin myös suunnitelmat, suunnitelman tarkastukset sekä arvioinnit pois, koska ne olivat luonteeltaan niin erilaisia dokumentteja, että mielestäni oli haastavaa analysoida näitä yhdessä perhetyöntekijän kirjaamien väli- ja loppuraporttien kanssa.

Olisin rajannut aineistoni myös iän mukaan, koska faktinen läsnäolo voi toteutua vain, jos lapsi osaa puhua. Möller (2004, 26–27) kirjoittaa, että lapsen tuottaman tiedon käytökelpoisuutta on epäilty sen vuoksi, ettei voida olla varmoja, miten paljon lapsen pu-

heeseen voi luottaa. Mitä pienempi lapsi on kyseessä, sitä enemmän on epäilty lapsen ajattelun, ymmärryksen ja verbaalisen ilmaisun olevan tarpeeksi kehittynyt, että tieto olisi luotettavaa. Lapsen tuottaman tiedon luotettavuudella ei ole merkitystä, jos tärkein asia ei ole totuuden mukaisuus, vaan mitä lapsi yleensäkin kertoo, ja lapsen mahdollisuus osallistua. Näin työskentely ei pyrikään hahmottamaan tosiasioita, vaan lapsen tapaa jäsentää elämäänsä ja merkityksiä joita hän sille antaa. (Möller 2004, 26–27.) Lapsi pystyy tuottamaan tietoa vasta puheen kehittyessä, jolloin kaikki tutkimukseni lapset eivät edes kyenneet tuottamaan tietoa. Lapsen suhtautuminen ja asenteet voidaan nähdä tapana tuottaa tietoa arjesta puhumisen sijaan, mutta tätä ei minun tutkimuksessani ole käsitelty.

Tutkimusaineistoa lukiessani tulkintojen tekoa piti varoa aktiivisesti, koska olin lukemassa sitä, mitä kirjauksissa oli, en sitä, miten voisin kuvitella tapahtuneen. Lukeminen oli erittäin työläs vaihe, niin aineistoni suuren määrän takia kuin myös siksi, että en ollut tottunut lukemaan raportteja. Jossain vaiheessa nousi epäily, olinko varmasti kirjannut kaiken, mitä raporteista löytyi. Kuitenkin minun oli luotettava jo tekemääni työhön, koska aineistoa oli niin paljon, että oli mahdotonta palata kaikkiin raporteihin. Aineiston laajuus toimi tässä vahvuutena, koska useimmin esille tulleet asiat varmistuvat näin merkittäviksi tiedoiksi tutkimukseni kannalta.

Tutkimukseni on teorialähtöinen, joka oli minulle toimiva tapa lähteä lukemaan aineistoa. Koska tiesin etukäteen luokat, joihin sijoitin aineistoni lauseita, oli aineiston lukeminen ja luokittelu melko sujuvaa.

Hurtigin jako lapsen osallisuuden näyttäytymiseen oli mielestäni toimiva ja hyvä valinta. Se jakoi selkeästi lapsen osallisuuden neljään pääluokkaan. Muukoksen kohtaamis- ja prosessiosallisuuden lista oli mielestäni hyvä, mutta osin oli vaikea yhdistää näitä kahta toimivaksi kokonaisuudeksi. Kummatkin teoriat ovat työn tekemiseen sijoituvia, jolloin jouduin muokkaamaan niitä sopivaksi omaan dokumenttitutkimukseeni. Fyysinen osallisuus on läsnäoloa, mutta dokumenteissa olevat havainnot ovat jo diskursiivisia, koska ne ovat työntekijän kirjoittamia näkemyksiä, millaisena hän tilanteen näkee. Se ei ole tutkimuksen kannalta tärkeää, mutta tutkimukseni fyysinen on diskurssia lukijalle.

Oman oppimisen kannalta olen erittäin tyytyväinen aiheeni valintaan ja tutkimuksen toteutukseen. Olen kerännyt tietoa ja sisäistänyt lapsen osallisuudesta ja sen haasteista paljon. Oletan osaavani tämän työn jälkeen paremmin arvioida lapsen osallisuuden toteuttamista omassa työssäni. Asiakastietoihin kirjaaminen on erittäin haastavaa, jotta lapsesta saadaan oikeanlainen, muttei liian yksipuolinen ja ongelmalähtöinen kuva. Tekstit jäävät elämään omaa elämäänsä, jolloin on tärkeää kirjoittaa sinne tapahtumat suorina kuvauksina tai merkitä selvästi oma mielipide tekstiin, jos se on näkemykseni asiasta. Pitää aina muistaa konteksti, josta asiakaskirjausta kirjoitetaan, mutta myös se ettei kuva jää liian yksipuoliseksi.

Kirjaamisen koulutus tulisi olla olennainen osa perhetyöntekijöiden koulutusta, jossa opetetaan kirjaamisen sisältöä (Väinälä 2010, 155). Olen tutustunut opinnäytteeni aikana kirjaamiseen ja sen haasteisiin. Itselleni tämä on ollut erittäin tärkeä ja opettava prosessi. Mielestäni tämä olisi hyvä ottaa jo pohdintaan koulutuksen aikana, jolloin opiskelijat voisivat miettiä sen tärkeyttä jo ennen työskentelyn aloittamista. Kuten varhaiskasvatuksessa harjoitteleme konkreettisesti toiminnan suunnittelua, voisi tällainen harjoitus olla asiakaskirjaamisestakin perhetyöntunnilla, jolloin voisimme yhdessä ryhmän kanssa keskustella kirjaamisen haasteista.

Toinen saavutettu oppimistavoite on tutkimuksen tekeminen. Tekemällä omaa tutkimustani opin tutkimuksen vaiheista, jolloin muiden tekemiä tutkimuksia osaan lukea nyt eritavalla kuin ennen. Luin Hurtigin tutkimuksen ennen oman tutkimuksen aloittamista ja uudestaan johtopäätöksiä tehdessäni, jolloin se avautui minulle hyvin eri tavalla. Tutkimuksen tekijällä on aina subjektiivinen ote tutkimukseensa. Tutkimusnäkökulma ja tutkijan omat intressit vaikuttavat aina, ja tutkijan pitäisi muistaa tarkkailla niitä tutkimuksen edetessä ja pyrkiä aktiivisesti erottamaan omat mielipiteet saaduista tutkimustuloksista. Minä olen tutkimukseni johtopäätöksiä tehdessäni useasti palannut aineistooni, jotta tulokseni olisivat mahdollisimman totuudenmukaiset ja tarkasti raportoidut eikä tuloksissa ole päätelmiä vain aineistosta nousevia asioita.

Jatkotutkimuksen aiheita minulle nousi mieleeni, jotka liittyvät myös lapsen osallisuuden. Olisi hyvä tehdä tutkimusta siitä, kuinka lapsi on vaikuttanut työn suunnitteluun ja toteutukseen. Kuinka se mitä lapsi on kertonut tai tuonut esille, on otettu huomioon työskentelyssä ja onko se vaikuttanut työskentelyn tapoihin. Muukkonen (2008c, 156)

kirjoittaa että lapsen on saatava tuottaa tietoa kahdestakin syystä: lapsella on oikeus tulla kuulluksi sekä lapsen tuottamalla tiedon tulee voida vaikuttaa sekä prosessiin että lastensuojelussa tehtäviin ratkaisuihin ja päätöksiin. Tämän toteutumista käytännössä olisi mielestäni hyvä tutkia.

Toinen jatkotutkimusta vaativa asia on mielestäni kuinka eri-ikäiset lapset saadaan mukaan perhetyön arviointiin. Oranen (2006, 39) kirjoittaa, että työntekijät ovat kokeneet työn mielekkyyden lisääntyneen, kun ollaan suorassa kontaktissa lapseen. Lapset antavat välitöntä palautetta työskentelystä, joka auttaa työntekijää muuttamaan omaa toimintaansa. Haasteena on, miten tällainen palaute dokumentoidaan, jolloin saataisiin näkyväksi se miten lapsi kokee työskentelyn, ja miten sitä voitaisiin kehittää.

Mannerheimin lastensuojelun Pohjois-Pohjanmaan perhetyön dokumentointi on muuttunut tutkimani aineiston kohdalta siten, että nykyään jokaisesta lapsesta on kirjoitettava oma dokumentti, jolloin perhetyön väli- ja loppuraportteihin on kirjattu jokaisen lapsen kanssa työskentely esiin erikseen. Näin lapsella on mahdollista saada itseään koskeva tieto myöhemmin. Mahdollisten sisarusten tietoa hänellä ei ole oikeus lukea. (Rauko-vaara 14.6.2012, keskustelu.)

LÄHTEET

Aaltonen S. & Heikkinen A. 2009. Nuoret lastensuojelussa. Teoksessa Bardy, M.(toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki:Yliopistopaino. 165-176.

Ailio, E., Häkälä, N., Hänninen, H. & Tossavainen P. 2011. Sosiaalihuollon asiakasasiakirjat. Soveltamisohje ja toimintaraportti. Sosiaalialan tietoteknologiahanke. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Clarkeburn, H. & Mustajoki, A. 2007. Tutkijan arkipäivän etiikka. Tampere: Vastapaino.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.

Heino, T. 2008. Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Stakesin työpapereita 2007:30.

Heino, T. 2008. Lastensuojelun avohuolto ja perhetyö: kehitys, nykytila, haasteet ja kehittämisehdotukset. Stakesin työpapereita 2008:9.

Henkilötietolaki 22.4.1999/523.

Hirsjärvi, S. 2009. Tieteelliselle tutkimukselle asetetut vaatimukset. Teoksessa Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara P. Tutki ja kirjoita. Hämeenlinna: Kariston kirjapaino Oy. 18-27.

Hotari K-E., Oranen, M. & Pösö T. 2009. Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, M. (toim) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki:Yliopistopaino. 117-132.

Hurtig, J. 2003. Lasta suojelemissa -etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Järvinen, R., Lankinen, A., Taajamo, T., Veistilä, M. & Virolainen A. 2007. Perheen parhaaksi. Perhetyön arkea. Helsinki: Edita.

Kuula, A. 2006. Tutkimusetiikka. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kuusisto-Niemi S., Rissanen, S. & Saranto, K. 2011. Asiakastiedon käyttö sosiaalityön tutkimuksessa – eettinen näkökulma. Teoksessa Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M. Sosiaalityön arvot ja etiikka. Juva: Bookwell Oy.

Kääriäinen, A. 2003. Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina. Dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan tutkimuksia 2003:1.

Kääriäinen, A. 2006. Lapset sosiaalityön asiakasdokumenteissa. Teoksessa Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Juva: WS Bookwell Oy.

Kääriäinen, A. Leinonen, A. & Metsäranta H. 2006. Lastensuojelutyön dokumentointi. Opastusta ja ideoita käytäntöön. Helsinki: Yliopistopaino.

Laiho, K. 2010. Lastensuojelu. Teoksessa Kananoja, A., Lähteinen, M. & Marjamäki, P. (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma Oy

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Mannerheimin lastensuojeluliitto 2005. Hakupäivä 20.5.2010. <http://www.mll.fi/mll/>

MLL Perhetyö. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Pohjois- Pohjanmaan piiri. Esite.

Muukkonen, T. & Tulensalo, H. 2004. Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston selvityksiä 2004:1.

Muukkonen, T. 2008.a Suunnitelmallisen sosiaalityön prosessi. Teoksessa Muukkonen T. (toim.) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 17. 37-58

Muukkonen, T. 2008.b. Sisältöinä kohtaamis- ja prosessinohjaustyö. Teoksessa Muukkonen T. (toim.) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 17. 59-72.

Muukkonen, T. 2008.c Lapsikeskeisyys sosiaalityön läpäisevänä periaatteena. Teoksessa Muukkonen T. (toim.) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 17. 145-162.

Muukkonen, T. & Kivelä, N. 2008. Lapsilta saatu palaute. Teoksessa Muukkonen T. (toim.) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 17. 87-122.

Muukkonen, T. 2009. Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy, M.(toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki:Yliopistopaino. 133-143.

Myllärniemi, A. 2007. Lastensuojelun avohuollon perhetyö ammattikäytäntönäjäsenyyksiä perhetyöstä toimintatutkimuksen valossa. Heikki Waris- instituutti. E- kirja.

Möller, S. 2004. Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Oranen, M. 2006. Tutkimusta ja tunnustelua lastensuojelun alkuarvioinnin käytäntöjä, malleja ja kehittämissuuntia. Alkuarviointi ja avohuolto-työryhmän loppuraportti. Lastensuojelun kehittämisohjelma. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Oranen, M. 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry.

Pihlaja, P. 2005. Havainnointi arvioinnin keinona. Teoksessa Erityiskasvatus varhaiskasvatuksessa. Pihlaja, P. & Viitala, R. Helsinki: WSOY.

Raukovaara, A. Nuoriso- ja perhetyönpäällikkö. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Pohjois- Pohjanmaan piiri ry. Keskustelu. 14.6.2012.

Raunio, K. 1999. Positivismi ja ihmistiede. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Räty, T. 2004. Oikeusturvatekijät lastensuojelussa. Teoksessa Puonti, A., Saarnio, T. & Hujala, A. Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi. 85-104.

Rönkkö, L. & Rytönen, T. 2010. Monisäikeinen perhetyö. Helsinki: WSOYpro Oy.

Saarnio, T. 2004. Perhetyö lastensuojelutyössä. Teoksessa Puonti, A., Saarnio, T. & Hujala, A. Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi. 240-255.

Timonen-Kallio, E. 2010. Lapsen osallisuuden vahvistaminen lastensuojelutyön keskiössä. Teoksessa Tanskanen I. & Timonen-Kallio E. (toim.) Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Tampere: Juvenes Print Oy.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Unicef. 2009. Yleissopimus lasten oikeuksista. Hakupäivä 19.1.2012. http://www.unicef.fi/Lapsen_oikeuksien_sopimus_koko

Varto, J. 1992. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Vilen, M., Seppänen, P., Tapio, N. & Toivainen, R. 2010. Kohtaamisia lapsiperheissä. Menetelmiä perhetyöhön. Helsinki: Kirjapaja.

Vilka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

Väinälä, A. 2010. Lastensuojelun avohuollon perhetyön asiakastiedot. Teoksessa Väinälä, A., Kärki, J., Suhonen, A & Väyrynen, R. 2010. Selvitys palvelukohtaisista asiakastiedoista. Raportti 2010:1. Helsinki:Yliopistopaino.

Välivaara, C. 2008. Lapsilähtöisiä vuorovaikutuksen välineitä. Teoksessa Ketola, J. (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Juva: PS- kustannus. 77-98

LIITTEET

Liite 1. Analyysirunko

Liite 2. Yhteistyösopimus

Liite3. Tutkimuslupa

ANALYYSIRUNKO

Diskursiivinen läsnäolo

Lapsi puheen aiheena

lapsen vahvuudet/vaikeudet
vanhemmuus
toiveet ja vanhemmuus
lapsen toiveet ja tarpeet
lapsen arki

Fyysinen läsnäolo

Lapsen näkeminen

lapsen havainnointi
lapsen kehityksen havainnointi
lapsen leikin havainnointi

Lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen kokeminen

vastavuoroisuus
vanhemman psyykkinen läsnäolo
sensitiivisyys lapsen tarpeille
johdonmukainen toiminta/ennustettavuus
lapsen viestit: eleet, ilmeet ja liikkeet

Kohtaaminen lapsen kanssa

yhdessä perheen kanssa/yksin
missä on kohdattu
lapsen kanssa tapaamisten määrä

Kommunikatiivinen läsnäolo

Lapsen osallisuus tietoon

lasten oikeudet
vanhempien tehtävät suhteessa lapseen
tietoa asiakkuudesta

Lapsi kohtaamisen keskiössä

lapsen kanssa keskustelut/teemat
työskentelyn menetelmät/välineet
työntekijän nostamat aiheet lapsen kanssa

Faktinen läsnäolo

Lapsi kohtaamisen keskiössä

lapsen tuottama tieto
lapsen kokemus arjesta
lapsen kokemus lastensuojeluasiakkuudesta

Lapsi arvioijana

millaiseksi elämäntilanne on muuttunut

OPINNÄYTETYÖN YHTEISTYÖSOPIMUS

1. Sopijaosapuolet

Opinnäytetyön tekijät

Nimi	Minna Takala	
Osoite		
Sähköposti		
Koulutusohjelma	Sosiaalialan koulutusohjelma	

Yhteistyötahon/toimeksiantajan edustajat

Organisaatio	HÄNNERHEIMIN LASTENSUOJELULIITON POHJOIS - POHJANMÄÄN PIIRI	
Yhteyshenkilö	ANNA-MARIA RAUKOVAINEN	
Sähköposti		
Työn ohjaaja	ANNA-MARIA RAUKOVAINEN	
Sähköposti		

Yhteistyötahon/toimeksiantajan edustaja ohjaa aktiivisesti opinnäytetyön tekemistä:

- kyllä
 ei

Sosiaali- ja terveysalan yksikön edustajat

Yhteyshenkilö	Riina Oksalo	Piia Glykman
Sähköposti		
Ohjaaja(t)		
Sähköposti		

2. Kuvaus opinnäytetyöstä

(tarkempi selvitys opinnäytetyösuunnitelmassa, joka valmistuu)

Aihe, tarkoitus, tavoite ja tulos/tuotos

Lapsen osallisuus lastensuojelun perhetien dokumentoinnissa. Kuvatekniikan tutkimus.

3. Opinnäytetyön vaiheet ja suorituspaikat työvaiheittain

(tarkempi selvitys opinnäytetyösuunnitelmassa)

--

4. Tarvittava materiaali sopijapuolten toimittamana

--

5. Opinnäytetyön tuloksen/tuotoksen jakelu

Vastaanottajat, kappalemäärä ja kustannusten maksaja

--

Opinnäytetyön arvioitu valmistumisajankohta on

Onko yhteistyötahon tai toimeksiantajan tarkoituksena hyödyntää tuloksia toiminnassaan

- kyllä
 ei

6. Opinnäytetyön kustannukset ja niiden jakautuminen sopijaosapuolten kesken

--

Toimeksiantaja osallistuu opinnäytetyön kustannuksiin

- kyllä
 ei

Toimeksiantaja maksaa opinnäytetyön tekemisestä ammattikorkeakoululle

- kyllä
 ei

Toimeksiantaja maksaa opinnäytetyön tekemisestä opiskelijalle

- kyllä
 ei

7. Opinnäytetyön tuloksen/tuotoksen tekijänoikeudet (tarpeeton yliviivataan)

1. tekijänoikeudet jäävät opiskelijoille
2. ~~tekijänoikeudet siirtyvät kokonaisuudessaan~~
3. valmistusoikeus ei siirry/~~siirtyy~~
levitysoikeus ei siirry/~~siirtyy~~
esitysoikeus ei siirry/~~siirtyy~~

Asiasta laaditaan erillinen sopimus/ei laadita erillistä sopimusta.

8. Sopimuskappaleet

Tätä sopimusta on tehty kappaleita, yksi kullekin osapuolelle. Liitteitä kappaleita.

Olemme yhteisesti sopineet opinnäytetyön toteutuksesta ja ohjauksesta yllä esitetyllä tavalla.

Aika 20 / 3 2012

Allekirjoitukset

Opiskelijat	Yhteistyötahon/toimeksiantajan edustajat	Yksikön edustajat
<i>Mira Oksanen</i>	<i>Antti Oksanen</i>	<i>Antti Oksanen</i>
		<i>Päivi Ylikoski</i>

Sosiaali- ja terveystoimi

Opinnäytetyön tutkimuslupa-anomus

Yksikkö, josta lupaa haetaan	Oulun kaupungin sosiaali- ja terveystoimi/Mielenterveys- ja Sosiaalipalvelut, Lastensuojelun vastuualue
Oppilaitos	Oulun seudun ammattikorkeakoulu
Opinnäytetyön työnimi	Lapsen osallisuus lastensuojelun perhetien dokumenteissa
Opinnäytetyön tarkoitus	Kuorata kuinka lapsen osallisuus näyttyy lastensuojelun perhetien dokumenteissa
Opinnäytetyön kohderyhmät tai aineisto	ML:n Perjös-Perjännän piiri Oulun kaupungille tuottaman perhetien asiakasaineistot
Aineiston keruumenetelmä ja keruuaikakohta	2007-2011. Päättyneet perhetien asiakasaineistot kirjallisiin dokumentteihin perhetien
Tutkimusaineiston kuvaus ja tietotyypit	Perhetien raportit ja palaverimuistot
Tutkimuksen tavoitteet	Tuoda esiin lapsen osallisuutta dokumenteissa
Tutkimusrekisterin hävittäminen ja arkistointi	Luetaan paikan päällä ML:n Perjös-Perjännän piiri ammattilaiset perhetien aineisto
Opinnäytetyöstä Oulun kaupungille aiheutuvat kustannukset	ei kustannuksia
Opinnäytetyön tekijä(t), osoite ja puh.nro	Minna Takanen [Redacted]

OULU

Sosiaali- ja terveystoimi

Opinnäytetyön suunnitelma hyväksytty	20.3.2012
Opinnäytetyön ohjaajat	<i>Päivi Onkala</i> <i>Arja Heikkinen</i> PÄIVI ONKALO, KM ARJA HEIKKINEN, KL
Opinnäytetyön arvioitu valmistumisaika	06/2012
Sitoumukset	
Liitteet	1. OPINNÄYTETYÖN YHTEISTYÖSOPIMUS 2. TUTKIMUSSUUNNITELMA

Päivämäärä ja hakijoiden allekirjoitukset

Paikka ja aika Oulu 27/3 2012

Hakijan/hakijoiden allekirjoitukset

Arja Heikkinen

Lupa opinnäytetyöhön

- Myönnetty hakemuksen mukaisena
 Opiskelijan on toimitettava valmis opinnäytetyö sosiaali- ja terveystoimen käyttöön

Myönnetty seuraavin korjauksin tai ehdoin:

Hakemus hylätty

Päiväys 5/4 2012 § 179

Päätöksentekijän allekirjoitus

Arja Heikkinen
Arja Heikkinen, palvelujohtaja